

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Zuzana Šaldová

**Odívání ve středověkých latinských
bohemikálních kronikách
ve 12. až 14. století**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:
Mgr. Michaela Falátková, Ph.D.

Praha 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 9. 5. 2024

Zuzana Šaldová

Bibliografická citace

Odívání ve středověkých latinských bohemikálních kronikách ve 12. až 14. století [rukopis] : bakalářská práce / Zuzana Šaldová ; vedoucí práce: Mgr. Michaela Falátková, Ph.D. -- Praha, 2024. -- 70 s.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá analýzou a překladem textů věnujících se odívání v latinských přemyslovských kronikách ve 12. až 14. století, konkrétně byla vybrána Kosmova kronika, První pokračovatelé Kosmovi, Letopisy Vincencia a Jarlocha, Druzí pokračovatelé Kosmovi a Zbraslavská kronika. Středověký oděv vznikl z antického a postupně se z převážně aranžovaných látek vytvořily šité a v mnoha případech složitě stříhově řešené šaty a doplňky. Tento vývoj nám částečně dokládají nástěnné malby, iluminace, sochy, z nichž jde rekonstruovat barevnost a částečně stříhové řešení, z archeologických nálezů lze poznat materiál a jeho složení. Pro kompletní vytvoření dějin módy však potřebujeme mít i názvy, a to nejlépe původní, s čímž nám může pomoci dobová literatura, například „romány“, tematická díla zaměřená na odívání či kroniky. Jejich autoři nepopsali vždy, jak přesně oděv vypadal nebo z jaké látky byl ušitý, i když i zde jsou samozřejmě výjimky, ale zmiňují například různé zvyky, jež s oděvem souvisejí, či různé přestupky duchovních.

Klíčová slova

kroniky, středověk, oděv, odívání, Přemyslovci, oblečení, latina

Abstract

The bachelor thesis deals with the analysis and translation of texts dealing with clothing in the Latin Premyslid chronicles in the 12th to 14th centuries, specifically, the Chronicle of Cosmas, the First Continuers of Cosmas, the Chronicles of Vincentius and Jarloch, the Second Continuers of Cosmas and the Zbraslav Chronicle. Medieval clothing evolved from ancient clothing, and gradually, mostly arranged fabrics were used to create sewn and in many cases intricately cut dresses and accessories. This development is partly evidenced by wall paintings, illuminations, and sculptures, from which the colour scheme and partly the pattern can be reconstructed, and from archaeological finds we can learn about the material and its composition. However, to complete the history of fashion, we also need names, preferably original ones, which can be helped by contemporary

literature, but also by chronicles. Their authors do not always describe exactly what the garment looked like or what the fabric was made of, although there are of course exceptions, but they do mention, for example, various customs associated with the garment or various clerical transgressions.

Keywords

chronicles, medieval, clothing, Premyslid, clothes, latin, garment

Počet znaků (včetně mezer): 95 823

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí práce Mgr. Michaelae Falátkové, PhD. za vedení práce, cenné rady a trpělivost. Dále děkuji všem, kteří mě během práce podporovali.

Obsah

1. Úvod	7
2. Literatura a prameny	8
3. Názvy částí oděvu	10
4. Materiály a textilní produkce	11
5. Zdobení oděvu	14
6. Oděv ve středověku	15
6.1. Raně středověký světský oděv	15
6.2. Světský oděv ve vrcholném středověku	21
6.3. Oděv duchovních	28
7. Analýza a překlad středověkých latinských kronik	34
7.1. Kosmova kronika	34
7.2. První pokračovatelé Kosmovi	38
7.3. Letopisy Vincencia a Jarlocha	39
7.4. Druhé pokračování Kosmovo	42
7.5. Zbraslavská kronika	48
8. Závěr	55
Ediční poznámka	57
Seznam použitých zkratk	58
Seznam literatury	59
Kritické edice primárních pramenů	59
Sekundární literatura	59
Elektronické zdroje	61
Elektronické databáze	61
Seznam příloh	62
Přílohy	63

1. Úvod

Výzkum historiografických děl může poskytnout cenné informace o politických událostech, astronomických jevech i různých zvycích včetně odívání. Předmětem práce je zpracování latinských středověkých kronik z 12. až počátku 14. století jako pramenů pro dějiny odívání a dále překlad vybraných pasáží pro případné budoucí interpretace těchto děl. Přestože jsou všechny kroniky k dispozici v českém jazyce, každý překladatel se nemusí v dané problematice orientovat a může tak docházet k výraznému posunutí významu. Pro tuto bakalářskou práci byla vybrána tato díla: Kosmova kronika, První pokračovatelé Kosmovi, Letopisy Vincencia a Jarlocha, Druzí pokračovatelé Kosmovi a Zbraslavská kronika, která jako hraniční dílo popisuje zásadní změnu ve vývoji oděvů, které k nám přišly ze Svaté Říše Římské a z Francie při sňatku Elišky Přemyslovny s Janem Lucemburským a následně s dalšími novými královnami a jejich doprovodem.

Práce je rozdělena do několika tematických částí. Na začátku je nutné představit používané přírodní materiály, například len, vlnu i hedvábí, které se liší od těch dnešních, a dále různé způsoby zdobení, jako jsou výšivky, tkanice a drahé kameny. Další část bude věnovaná samotnému vývoji oděvu v raném a vrcholném středověku, který se postupně tvaroval, stával se vypasovanějším a více podtrhoval postavu muže i ženy. Zpočátku měly světské i duchovní osoby podobný oděv, mnohdy mohlo být složitější je od sebe rozlišit, postupně se však vysocí církevní představitelé snažili prosadit alespoň jednoduchý oděv bez různých výstřelků, poté i čistě církevní šat. Od 13. století se začala formovat vrstva měšťanů, obchodníků a řemeslníků, kteří zbohatli a chtěli se vyrovnat šlechtě, což se nelíbilo ani jí, ale ani představitelům měst, a tak vznikaly oděvní pořádky, jež omezovaly nákladnost šatů, počet záhybů u závoje či výšku čepce. Tyto dokumenty nám přinášejí velké množství pramenů k této vrstvě, o kom už však tolik informací nemáme, to jsou prostí lidé, případně děti.

Nakonec budou stručně představeny záznamy týkající se problematiky odívání v jednotlivých kronikách. Autorka se pokusí odpovědět na otázky, zda a do jaké míry jsou kroniky přínosným pramenem pro dějiny odívání, jaké jazykové prostředky a slova kronikáři využívali, o čem a v jaké souvislosti psali, zda se jejich záznamy týkaly jen církevního, nebo i světského prostředí a zda jsou jejich záznamy podrobnější, nebo jen obecné. Příložen bude i vytvořený výkladový slovník pro budoucí badatele.

2. Literatura a prameny

Odívání ve středověku není úplně nezpracované, přesto by se dalo říct, že ani v dnešní době neexistuje žádná velká ucelená práce o středověkém odívání, ani na pozdější období. Převážná část badatelů vychází z archeologických pramenů a různých vyobrazení, obrazů či iluminací. Tato práce vycházela u archeologických dokladů z našeho prostředí z nové publikace Mileny Bravermanové.¹ Iluminacím věnovala pozornost Renata Modráková,² která se ve své knize zabývá oděvem světských osob i duchovních. Církevnímu prostředí se věnuje Radek Martínek,³ jehož kniha také posloužila pro tuto práci. Obšírněji se tématu věnuje kniha od Ludmily Kybalové,⁴ která byla hlavní sekundární literaturou, není však čistě odbornou prací, jde spíše o populárně-vědeckou práci s určitými nedostatky. Základem všech prací zaměřených na odívání je dílo Čenka Zibrta a Zikmunda Wintera,⁵ v němž se autoři věnují nejen vývoji oděvů, ale zároveň věnují velkou pozornost také názvosloví. Jde o nejrozsáhlejší práci, dosud nikým nepřekonanou.

Tématu byla věnována pozornost i v zahraničí, kde je velké množství odborné literatury. Z britského prostředí pochází publikace archeoložky Elisabeth Crowfoot *Textiles and Clothing, C.1150-1450*.⁶ Britský a francouzský textil spojuje dohromady dílo *Medieval Costume in England and France The 13th, 14th and 15th Centuries* od Mary G. Houston.⁷ Našemu prostředí bližší byla Svatá říše římská, odkud k nám částečně zprostředkovaně přicházely nové vlivy, pokud nepřišly přímo. Odívání v německy mluvících zemích se věnuje například Katrin Kania,⁸ Jan Keupp⁹ či Margaret Scott.¹⁰

Základem této práce jsou historiografická díla období Přemyslovské dynastie s drobným přesahem do lucemburské éry (do příchodu nové francouzské módy

---

¹ Milena BRAVERMANOVÁ, Helena BŘEZINOVÁ, Jana BUREŠ VÍCHOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů/Textiles from archaeological research: Památky po českých panovnicích, jejich rodinných příslušnících, světcích a církevních hodnostářích/Relics of Czech rulers, their family members, saints and Church dignitaries*, Praha 2023.

² Renata MODRÁKOVÁ, *Čas odložil svůj šat*, Praha 2008.

³ Radek MARTINEK, *Mezi askézí a pohoršením: oděv nižšího duchovenstva ve vrcholném středověku (1250-1415)*, in: *Oděv a textil v životě člověka doby lucemburské: sborník příspěvků ze specializované konference, uspořádané Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze 6. října 2016*, Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech, 2017.

⁴ Ludmila KYBALOVÁ, *Dějiny odívání: středověk*, Praha 2005.

⁵ Čeněk ZIBRT, *Dějiny kroje v Zemích českých: Od dob nejstarších až po války husitské*, Praha 1892.

⁶ Elisabeth CROWFOOT, *Textiles and Clothing, C.1150-1450*, Londýn, 2006.

⁷ Mary G. HOUSTON, *Medieval Costume in England and France The 13th, 14th and 15th Centuries*, New York 1996.

⁸ Katrin KANIA, *Kleidung im Mittelalter. Materialien-Konstruktion-Nähtechnik. Ein Handbuch*, Kolín, Výmár a Vídeň 2010.

⁹ Jan KEUPP, *Mode im Mittelalter*, Darmstadt 2011.

¹⁰ Margaret SCOTT: *Kleidung und Mode im Mittelalter*, Darmstadt 2009.

do Českých zemí). Nejstarším pramenem je Kosmova kronika,¹¹ na niž bezprostředně rokem 1126 navazuje Kanovník Pražský.¹² Do Kosmovy doby se vrací Mnich Sázavský,¹³ aby doplnil historii Sázavského kláštera, kterou Kosmas vynechal. Dalšími pokračovateli jsou Vincencius¹⁴ a Jarloch,¹⁵ kteří jsou vkládáni mezi První a Druhé pokračovatele. Druhým pokračováním Kosmy jsou Výpisky z Vincencia a Jarlocha,¹⁶ Příběhy krále Václava I.,¹⁷ Příběhy krále Přemysla Otakara II.,¹⁸ dvoje Vypravování o zlých letech po smrti Přemysla Otakara II.¹⁹ a zbytek, jenž je označován jako Letopisy české.²⁰ Pro tuto práci hraniční, přesto však důležitou, je kronika Zbraslavská, *Cronica Aulae Regie*,²¹ jež popisuje zlom a příchod nových módních prvků ze západní Evropy.

Pro překlad byl využit Latinsko-český slovník,²² z něhož částečně čerpá i *Latinitatis medii aevi lexicon*²³. K překladu termínů k odívání byl také použit online dostupný slovník The Lexis of Cloth and Clothing Project²⁴ a Niermayerův slovník středověké latiny.²⁵

---

¹¹ KOSMAS, *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, ed. Bertold BRETHOLZ, MGH, SS rer. Germ. N. S. 2, Berlin 1923.

¹² *Kanovník Vyšehradský* ed. Josef EMLER, *FRB II*, Praha 1874, s. 201–237.

¹³ *Mnich Sázavský*, ed. Josef EMLER, *FRB II*, Praha 1874, s. 238–269.

¹⁴ *Letopis Vincenciův*, ed. Josef EMLER, *FRB II*, Praha 1874, s. 407–460.

¹⁵ *Letopis Jarlochův*, ed. Josef EMLER, *FRB II*, Praha 1874, s. 461–571.

¹⁶ *Výpisky z Vincencia a Gerlacha*, ed. Josef EMLER, *FRB II*, Praha 1874, s. 270–281.

¹⁷ *Příběhy krále Václava I.*, ed. Josef EMLER, *FRB II*, Praha 1874, s. 303–308.

¹⁸ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, ed. Josef EMLER, *FRB II*, Praha 1874, s. 308–335.

¹⁹ *Vypravování o zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara II.*, ed. Josef EMLER, *FRB II*, Praha 1874, s. 335–376.

²⁰ *Letopisy české*, ed. Josef EMLER, *FRB II*, Praha 1874, s. 282–303.

²¹ Petr ŽITAVSKÝ, *Cronica Aule regie. Die Königsaler Chronik.*, edd. Anna PUMPROVÁ und Libor JAN unter Mitarbeit von Robert ANTONÍN, Demeter MALAŤÁK, Libor ŠVANDA und Zdeněk ŽALUD, MGH SS 40, Wiesbaden 2022.

²² Josef M. PRAŽÁK, František NOVOTNÝ, Josef SEDLÁČEK, *Latinsko-český slovník*, Praha 1955.

²³ *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum – Slovník středověké latiny v českých zemích*, Praha 2019, dostupné online: <http://lb.ics.cas.cz/#cs> (20. 3. 2024)

²⁴ *Medieval Cloth and Clothing Lexis*, The University of Manchester, Oxford Road, Manchester UK, dostupné online: <http://lexisproject.arts.manchester.ac.uk/index.html> (12.3.2024).

²⁵ Jan Frederik NIERMEYER, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden 1954.

3. Názvy částí oděvů

Archeologické nálezy hmatatelně vypovídají o struktuře a složení látek, v některých případech i o střížích oděvu, které lze rekonstruovat i pomocí iluminací. Mnohdy jsou jedním z mála dokladů daného oděvu, protože především z raného středověku se nedochovalo příliš velké množství archeologických dokladů. Abychom však byli schopni sestavit kompletní vývoj dějin módy, a i pro snazší dorozumění, potřebujeme znát i názvy oděvů, s čímž nám pomáhá dobová literatura ve všech dostupných jazycích. Vyskytují se v kronikách, legendách, listinách a výnosech, „románech“, například Parzival od Wolframa von Eschenbach, a také dílech, jež se oděvu vyloženě věnují, těch však máme více až z pozdního středověku. Nepostradatelným zdrojem pro poznání dobových označení oděvů je výše zmíněná společná práce Zikmunda Wintera a Čeňka Zibrta, v níž v obou dílech shromáždili velké množství archivních pramenů.

Názvy přetrvávaly z antiky, některé si ponechaly svůj původní význam, například tunika, jiným se mohl mírně posunout, třeba v případě, že se z běžného oblečení stal liturgický oděv, například dalmatika. Nové názvy vznikaly z latinských slov, mnohdy jsou však zkomolená převáděním do národních jazyků. Ne vždy je možné přesně určit, o jakou část oděvu mělo jít nebo kdy daný pojem vznikl, což se týká i českých ekvivalentů. Ty byly odvozované z němčiny či francouzštiny, někdy vznikly typicky české výrazy.

Problém nastává i ve chvíli, kdy starý výraz dostane nový význam. Jako příklad poslouží *sendelbinde*, německé označení pokrývky hlavy. Pojem vznikl pravděpodobně ze slova *sendel*, což původně označovalo bavlněnou látku (některé zdroje, například The Lexis of Cloth and Clothing Project, však uvádějí i lněnou látku),²⁶ později lehkou hedvábnou látku. Název označoval její cíp, ale v průběhu 14. století se mění na turban, takže nejde o cíp, ale o turbanovitou pokrývku hlavy s jedním nebo více cípy. V italštině se označuje jako *cappuccio*, ve francouzštině *chaperon*, v němčině *schapperon*, v češtině *čaprún* (stejně jako označení pro kapuci) nebo *točenka*. Setkáváme se zde tedy s tím, že jeden název označuje víc věcí.²⁷

---

²⁶ *Sindon*, The Lexis of Cloth and Clothing Project, dostupné online: <http://lexisearch.arts.manchester.ac.uk/entry.aspx?id=4329> (23.3.2024)

²⁷ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 12–16.

4. Materiály a textilní produkce

Až do počátku 13. století byla velká část populace odkázaná na vlastní domácí produkci, nelze ještě předpokládat rozvinutou specializovanou výrobu a pouze nejvyšší vrstvy si mohly dovolit zahraniční import. Ačkoliv lze předpokládat, že starost o oděv a textilní předměty byla především na ženě, nelze vyloučit, že i muži museli pomoci, aby byl vždy dostatek příze a látek a také aby byly k dispozici potřebné nástroje. Četné archeologické nálezy dokládají, že se předením zabývaly téměř všechny domácnosti, na nalezených přelenech jsou dochované značky, mohlo by to tedy značit, že se předení vykonávalo společně, například v rámci vesnice. Naproti tomu samotné tkaní už vyžaduje větší prostor a zručnost, jeden tkalcovský stav tak mohl sloužit více rodinám. Drobné práce jako tkaní na mřížkovém či destičkovém stávku, pletení, háčkování, síťování, šití a opravy oděvů se opět přesouvaly do jednotlivých domácností.²⁸ Kolem poloviny 13. století přišla změna, kterou k nám přinesla německá kolonizace, a začali se zde usazovat noví specializovaní řemeslníci, stejně tak se oddělila městská a venkovská výroba. Na vesnicích lze předpokládat, že výroba pokrývala potřebu rodiny a nelišila se od předchozích období. Základem textilní produkce byli soukeníci a pláteníci, od nichž se postupně oddělila další řemeslná odvětví, která však máme doložená až ve 14. století.²⁹

Důležitým doplňkem oděvů byly kožešiny, které se používaly na podšívky a lemy. Byly součástí reprezentace svého nositele. Ze zprávy španělského Araba Al – Bekri († 1094), jenž ji sepsal podle Ibrahima Ibn Jakoba, se do Prahy jezdilo pro bobrovínu. Je zřejmé, že Slované na našem území používali kožešinu běžně jako součást oděvu. I později byla bobrovína v Čechách velmi rozšířená, a to natolik, že byla vyvážena jako dar, například roku 1253 ji Přemysl Otakar II. daroval mimo jiné sultánovi babylonskému a egyptskému.³⁰ Mezi nejcenější kožešiny patřila sobolí kožešina a hermelín,³¹ jehož četné využití znázorňují i iluminace, například v rukopisu Křížácké Bible z poloviny 13. století.³² Obyčejní lidé mohli nosit ovčí kožešiny.³³

---

²⁸ Helena BŘEZINOVÁ, *Doklady textilní výroby v 6.–12. století na území Čech, Moravy a Slovenska*, in: *Památky archeologické* 2, 1997 s. 144–145. (ročník 88, číslo 2, rok 1997).

²⁹ Helena BŘEZINOVÁ, *Textilní výroba v českých zemích ve 13.-15. století: poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů*, Praha 2007, s. 62–64.

³⁰ ZIBRT, *Dějiny kroje v Zemích českých*, s 33–37.

³¹ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 80.

³² MLM, cod. MS M.638, fol. 42v.

³³ ZIBRT, *Dějiny kroje v Zemích českých*, s 67.

K výrobě oděvů byla používána přírodní vlákna dvojího typu: rostlinná a živočišná. Mezi rostlinná vlákna patří konopí seté. Již v pravěku se rozšířilo od Kaspického moře do Evropy. Konopné tkaniny světle šedé barvy nenasakují vodu, jsou pevné, nepružné a dobře se bělí. Archeologicky máme ve slovanském prostředí konopné plátno doložené již v 8. století v Žitavské Tóně. Vlákno je také vhodné pro výrobu lan a provazů. Druhou rostlinou využívanou pro textilní produkci je kopřiva dvoudomá. Její téměř bílá vlákna jsou velmi jemná. Mají dobré vlastnosti k barvení a velmi dobře nasakují vodu. Z archeologických nálezů nemáme kopřivu doloženou, zmiňuje ji Nestor ve svém letopisu z 12. století. Avšak podle některých badatelů, například Erbena a Václava Michalčíka, jde o chybný překlad, v současné době se překládá jako hedvábný.³⁴

Nejstarší rostlinou využívanou pro textilní zpracování je len setý. Ve světě je doložen již v 7. tisíciletí před naším letopočtem ze syrského Ramadu, na našem území je nejstarší nález z Mohelnice datován do mladší doby kamenné (asi 8000–5000 př.n.l.). Lněné látky přírodně světle plavé barvy po nasání vody velmi dobře schnou, jsou pevné, pružné, snadno se bělí, ale špatně se barví.³⁵ Z jeho vláken se tkal například tzv. *sendon* (též *syndon*, *cendat* atd.), jemná lněná látka,³⁶ stejně tak k nejjemnějším látkám patří batist (někdy také kment, latinsky *byssus*).³⁷

Mezi živočišná vlákna patří vlna, získávaná z ovcí, koz a velbloudů. Kvalita vlny závisí na druhu zvířete, klimatických podmínkách a také na tom, z jaké části zvířete pochází a jak je zvíře staré (nejkvalitnější je z lopatek mladých ovcí).³⁸ Z vlny se tkalo plátno a sukno, které bylo základní surovinou pro výrobu oděvů. Největší slávy dosáhlo flanderské sukno, o čemž svědčí zprávy z doby Václava II., který si nechal dodávat kromě jiných dávek a poplatků i sukna Gentského.³⁹ Dalšími živočišnými materiály mohly být lidské vlasy, zvířecí srst či žíně, které zmiňuje například Kosmas:

*vestis hyrta et aspera, dontexta de cauda et equinis iubis.*⁴⁰

Z aragonské kozy se do Evropy jako import dostával tzv. mohér. Jediný fragment na našem území byl nalezen ve Starém Městě u Uherského Hradiště. Velmi luxusní látkou

---

³⁴ Václav MICHALČKA, *Kopřiva. Plevel, který šatil*, Muzeum Novojičínka 2017, s. 139.

³⁵ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 80–81.

³⁶ *Sendon*, The Lexis of Cloth and Clothing Project, dostupné online: <http://lexisearch.arts.manchester.ac.uk/entry.aspx?id=4329> (20. 3. 2024).

³⁷ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 222.

³⁸ BŘEZINOVÁ, *Doklady textilní výroby v 6.–12. století na území Čech, Moravy a Slovenska*, s. 125–127.

³⁹ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 78.

⁴⁰ KOSMAS, *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, I, 38 (MGH SS rer. Germ. N. S., s. 69): „oděv chlupeťatý a drsný, utkaný z ocasu a z koňských žíní“

živočišného původu je hedvábí získávané z housenky bource morušového. Výsledné vlákno z jednoho kokonu, které může být až 4 km dlouhé, má bílou, světle žlutou, žlutou, výjimečně i narůžovělou či zelenou barvu. Proces výroby hedvábí údajně je znám z Číny již od 3. tisíciletí př. n. l., v 6. století po Kristu se proces dostal do Byzance, jež byla v raném středověku největším vývozcem hedvábí až do 11. století, do Evropy přinesli hedvábí i znalost zpracování kokonů Arabové. Doloženou výrobu ve Francii máme ze 13. století. Další importy jsou z Itálie a Španělska. Největší rozvoj je až v 16. a 17. století. Na našem území jsou nejstarší nálezy datované do 9. století, avšak nevíme, zda se sem importovaly již hotové látky, nebo pouze suroviny pro jejich výrobu.⁴¹

Ze všech zmíněných vláken bylo možné utkat látky s různými vazbami, ve středověku jsou tři základní typy. Tou nejjednodušší je plátnová vazba, tvořená dvěma osnovními a dvěma útkovými nitěmi. Tyto tkaniny jsou hladké, mají stejnoměrný povrch a jsou oboustranné. Keprová vazba vytváří šikmé řádky podle poměru osnovních a útkových nití. Hladký a stejnoměrný povrch bez výrazných šikmých řádků má atlasová vazba.⁴² Aksamit, též samet, má vytvořené smyčky nad základní tkaninou, které vznikají během tkaní.⁴³

---

⁴¹ BŘEZINOVÁ, *Doklady textilní výroby v 6.–12. století na území Čech, Moravy a Slovenska*, s. 125–127.

⁴² BŘEZINOVÁ, *Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. s. 69–70.*

⁴³ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*, s. 966.

5. Zdobení oděvu

Aby mohl oděv plnit svou reprezentativní funkci, je nutné ho ozdobit. Na iluminacích se nejčastěji objevuje velký barevný lem, jež mohl být zhotovený z brokátu nebo látky v kontrastní barvě k oděvu. Jako příklad lze uvést zobrazení Krista v Kodexu vyšehradském, kdy na sobě má Kristus žlutou tuniku a modrý plášť, oboje s červenými lemy.⁴⁴ Při použití kontrastní nitě lze začít uvažovat o vyšívání jako o čistě dekorativním prvku. V jednodušším případě šlo pouze o kontrastní barvu nitě při šití lemu, náročnější variantou jsou různé formy „prostorové“ vyšívky. Používaly se různé druhy stehů: křížkový, řetízkový, přední dvojité, uzlíčkový atd. Nejoceňovanější byla tzv. *opus anglicannum* – anglická figurální vyšívka.⁴⁵ Vyšívání se věnovaly řeholnice v kláštřích. Dochoval se dopis papeže Evžena III. z roku 1151 abatyši a sestřím v klášteře svatého Jiří, v němž vyjadřuje lítost nad smrtí Jindřicha Zdíka a děkuje za oltářní roucha, jež mu byla darována (*positus in extremis illa idonea ornamenta, que per instructas et peritas manus vestras ad altaris ministerium studiosius operari fecit, pia nobis cum devotione obtulit, et ad nos defferi precepit*).⁴⁶

Látku lze ozdobit i tím, že se na ni našijí například perly a drahé kameny. Luxusním příkladem jsou dochované rukavice Fridricha II., nyní uložené v Kaiserliche Schatzkammer ve Vídni, ušité pravděpodobně roku 1220 při příležitosti jeho korunovace. Jsou vyrobené z červeného sametu, zlatou nití vyšité rostlinné ornamenty a doplněny perličkami, zlatými destičkami a drahými kameny.⁴⁷ Další možností zdobení oděvu jsou tkanice tkané na destičkách (také na karetkách). Jde o metodu využívanou již v pravěku, kdy se do otvorů v destičkách provlečou osnovní nitě a jejich otáčením vzniká vzor.⁴⁸ Výslednou tkanici lze našít na lem látky, použít jako pásek nebo jako čelenku.

---

⁴⁴ NK ČR, cod. XIV.A.13, fol. 9v.

⁴⁵ Alena I. ČECHOVÁ, *Krajky, vyšívky, stuhy, prýmky*, Praha 2004, s. 36–37.

⁴⁶ NA, Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II. (1115-1760), ŘB sv. Jiří 204, dostupné online: mom/CZ-NA/AZK%7CJiri/204/charter (9.4.2024), Gustav FRIEDDRICH, CDB I. č. 167, Praha 1904–1907, s. 171–172: „na okraje umístil vhodné ozdoby, které pečlivě vyrobily vaše naučené a zručné ruce, aby sloužily k úkonům na oltáři, zbožně a oddaně nám je nabídl a nařídil, aby nám je přinesli.“

⁴⁷ *Die Handschuhe*, Schatzkammer, WS XIII 11, Kunsthistorisches Museum Wien, Weltliche Schatzkammer, Dostupné online: www.khm.at/de/object/100432/ (10. 3. 2024)

⁴⁸ ČECHOVÁ, *Krajky, vyšívky, stuhy, prýmky*, s. 177.

6. Oděv ve středověku

6.1. Raně středověký světský oděv

Raně středověký oděv navazuje na antiku, ale lze sledovat postupný přechod od aranžování k šití, také zdobení už má pouze dekorativní funkci, případně člení oděv. Výrazným znakem bohatství a postavení byla míra zdobnosti oděvu pomocí lemů, vyšívání a dalšího zdobení. Ženský a mužský oděv se velmi pozvolně odlišují, stejně tak oděv světský a církevní.

6.1.1. Mužský oděv

Nejlépe zaznamenaný máme oděv panovníků, nejvíc dokladů pochází z knižní malby, kde byli zobrazováni v oficiálním šatu. Raně středověký oficiální šat vycházel z byzantského, ze kterého se vyvinul i oděv církevních hodnostářů. Skládal se z alby, tuniky, dalmatiky, cingula, štoly, purpurového pláště a zlatých sandálů nebo uzavřených bot. Důležitou součástí byla koruna, říšské jablko a meč. Tento oděv byl předepsán franckým králem a císařem Římské říše Karlem Velikým († 814) a vydržel až do zániku Svaté říše římské roku 1806, samozřejmě s dobovými úpravami.⁴⁹ Vyobrazení císařského oděvu z 9. století známe z rukopisu kapitulárií.⁵⁰ Karel Veliký na sobě má široký dlouhý plášť ozdobený širokými lemy, jinak je bez ozdob,⁵¹ na které si podle Einharda nepotrpěl, jak uvádí i ve *Vita Caroli Magni*.

*Vestitu patrio, id est Francico, utebatur. Ad corpus camisam lineam, et feminalibus lineis induebatur, deinde tunicam, quae limbo serico ambiebatur, et tibialia; tum fasciis crura et pedes calciamentis constringebat et ex pellibus lutrinis vel murinis thorace confecto umeros ac pectus hieme muniebat, sago veneto amictus et gladio semper accinctus, cuius capulus ac balteus aut aureus aut argenteus erat. Aliquoties et gemmato ense utebatur, quod tamen non nisi in praecipuis festivitibus vel si quando exterarum gentium legati venissent. Peregrina vero indumenta, quamvis pulcherrima, respuebat nec umquam eis indui patiebatur, excepto quod Romae semel Hadriano pontifice petente et iterum Leone successore eius supplicante longa tunica et clamide amictus, calceis quoque Romano more formatis induebatur. In festivitibus veste auro texta et calciamentis gemmatis et fibula aurea sagum adstringente, diademate quoque ex auro et gemmis ornatus incedebat. Aliis autem diebus habitus eius parum a communi ac plebeio abhorrebat.*⁵²

---

⁴⁹ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 33.

⁵⁰ Capitularia, kapitularia – označení panovnických nařízení, která měla upravovat právní poměry. Viz Jan OTTO, *Ottův slovník naučný*, Praha, 1898, svazek 5, s. 123.

⁵¹ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 34.

⁵² EINHARD, *Einhardi Vita Karoli Magni*, edd. Georg Heinrich PERTZ, Georg WAITZ, MGH SS rer. Germ. 25, Hannover a Lipsko 1911, s. 27–28: „Oblékal se jako jeho předkové, to je po fransku. Na těle nosil lněnou košili a lněné spodky, dále tuniku s hedvábnými lemy a kalhoty. Přes ně oblékal modrý plášť.

Jeho syn Karel Holý (843–877) se oblékal okázaleji, jak dokazuje například vyobrazení na miniatuře v Bibli Karla Holého,⁵³ kde je oděn do dlouhého purpurového roucha, rozměrného žlutého pláště s ozdobným lemem a sandálů. Na dalším vyobrazení v Codexu Aureus,⁵⁴ zhotoveném kolem r. 870, na sobě má kalhoty prodloužené punčochami a ovínuté překříženými páskami. I další panovníci Svaté říše římské jsou vyobrazeni ve stále antikizujícím oděvu, který je bohatě zdobený.⁵⁵ Velmi podobně jako císaři je oblečen také svatý Václav (921–935) v Gumpoldově legendě o svatém Václavovi ve Wolfenbüttelském rukopisu⁵⁶ asi z roku 1006. Má na sobě krátkou tuniku, plášť, těsné červené nohavice obtočené žlutými ovínky. A ve stejném typu tuniky je svatý Václav vyobrazen i v Kodexu Vyšehradském⁵⁷ (kolem 1085) a také přemyslovská knížata v rotundě svaté Kateřiny ve Znojmě, pravděpodobně s úmyslem je vyobrazit archaicky. I zde jsou oděni do tuniky do půli lýtek, s dlouhými úzkými rukávy a rozšířené sukně se zdobenými lemy.

Budoucí měšťané se začali oddělovat jen velmi postupně, výrazné rozdíly tak v raném středověku vznikaly jen mezi oděvem urozených a chudých.⁵⁸ O venkovské vrstvě se dochovalo velmi malé množství informací, protože zapisovatelům nepřišlo důležité zanechat o obyčejných lidech podrobnější zmínky. Jejich oděv se příliš nevyvíjel, omódních trendech nelze mluvit v podstatě vůbec. Nejčastějšími materiály byl len a ovčí rouno, z čehož vychází šerá ponurá barva. Většina chudých obyvatel měla nejvýše dva kusy oděvu. V jednom se odvíjel celý život, druhý byl na studenější období roku. Pokud měli nějaké slavnostnější kusy, mnohdy se dědily.⁵⁹ Udržuje se tunika jako základní oděv, polopřiléhavé nohavice s punčochami a krátký plášť.⁶⁰ Vyobrazení prostých lidí je velmi

---

Omotal lýtka ovínky a na nohy obul střevíce. V zimě si chránil ramena a hrud' kožešinami z vyder a hranostajů. Vždy byl ozbrojený mečem, jehož jílec byl buď ze stříbra, nebo ze zlata. Výjimečně nosil meč ozdobený drahými kameny, ale to pouze o velkých slavnostech nebo když uděloval slyšení cizím vyslancům. Cizí oděv však, jakkoli krásný, odmítal nosit. Měl jej na sobě pouze dvakrát, když jej o to papež Hadrián požádal, a podruhé na prosbu Hadriánova nástupce Lva. Tehdy se oděl do dlouhé tuniky a krátkého pláště a obul římské boty. Během svátků kráčel ve zlatem vyšívaném rouchu, na hlavě se zlatou korunou ozdobenou drahokamy, na nohou střevíce posázené drahými kameny. Plášť měl na ramenou sepnutý zlatou sponou. V běžných dnech se jeho oděv téměř nelišil od oděvu obyčejného Franka." Překlad s úpravou autorky podle EINHARD, *...a neuniknout budoucímu věku: Vita Caroli Magni : [život a doba Karla Velikého]*, ed. Petr DANÍŠ. Praha 1999, s. 59.

⁵³ BNF, cod. Latin 1, fol. 423r.

⁵⁴ BSB, cod. Clm 14000, fol. 21.

⁵⁵ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 37.

⁵⁶ HAB, cod. mss/11-2-aug-4f, fol. 18v.

⁵⁷ NK ČR, cod. XIV.A.13, fol. 68r.

⁵⁸ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 40–42.

⁵⁹ MODRÁKOVÁ, *Čas odložil svůj šat*, s. 71–73.

⁶⁰ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 28.

ojedinělé, avšak vypovídají o jakési uniformitě jejich oděvu. Měli krátkou tuniku, světlou, žlutohnědou a bílé kalhoty, zřejmě pracovní, a i spodní zároveň.⁶¹ Nosili tzv. postoly (také škrpály, škrbály, škorpály) udělané z lýčí, stejně tak krpce (také opánky).⁶² O stěvících z lýčí či z korkového dubu se zmiňuje Kosmas při popisu odchodu Přemysla Oráče ze Stadic.

*tolit secum suis coturnos ex omni parte subere consutos*⁶³

Z tuniky se postupně stane svrchní a spodní oděv. Spodní (*camisia, casula*) se proměnila na košili, základní oděv všech obyvatel. Bohaté vrstvy postupně začaly nosit denní a noční, chudé vrstvy ji mnohdy nosí jako oblečení jediné. Měnit na spodní košili se začala zřejmě na počátku 11. století, a tím se stala těsnější a přes ní se oblékala volnější svrchní tunika se širokými rukávy.⁶⁴

Dalmatika, též tunicella, původně pocházela nejspíš z Dalmácie (*tunica dalmatica*), odkud ji ve 3. století převzali křesťané, muži i ženy. Byla z bílého plátna či bílé vlny ozdobena dvěma svislými červenými pruhy. Od 4. století se stává slavnostním oděvem papežů a v 9. století se prosadila jako sváteční čestný liturgický oděv. Od 12. století má různé barvy. Nenosila se během smutečních a kajících dnů.⁶⁵ V antice se označovala také *colobium*, byla nepřepásaná, bez větších záhybů a nákladně zdobená. Postupně se zkracovala celková délka i délka rukávů a se spodní tunikou tvoří jeden celek.

Pláště se v raném středověku nosily naaranžované. Postupně získávaly rukávy atvarovaly se, čímž vznikla řada druhů. Plášť, nošený Germány a Galy, zvaný *caracalla*, byl úzký přehoz s dlouhými rukávy ke kolenům, s rozparkem vepředu a s kapucí. Germáni nosili také tzv. *Rheno*, zprvu kožešinový přehoz, později plášť. *Bardocucullus*, plášť, jehož součástí je kukla, byl původně oděvem keltských bardů. Jednoduchý obdélný plášť se nazývá *sagum*, byl spojený sponou a mohl být různě zdobený. Pokud měl kapuci, označoval se *sagum cucullatum*.

Římané od Germánů přejali kalhoty. Zprvu neměly formovat postavu, to přichází až později. Vznikly z kusu látky, který se, podobně jako bederní rouška, uvazoval mezi nohama a postupně se začaly formovat nohavice, latinsky *bracae*. Označení *femoralia* se

---

⁶¹ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 54–55.

⁶² KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 63.

⁶³ KOSMAS, *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, I, 7 (MGH SS rer. Germ. N. S., s. 17): „Bere s sebou své stěvice, celé ušité z lýčí.“

⁶⁴ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 42–45.

⁶⁵ Rupert BERGER, *Liturgický slovník*, Praha 2008, s. 107.

používá v latinských textech, např. u Jarlocha (1166 – před 1234), jako označení spodních plátěných kalhot.⁶⁶

*Cum tamen esset tenuiter vestitus carens, sicut supra dixi, pellicio, femoralibus, nocturnalibus calceis, contentus diurnalibus, qui tamen erant sine corrigiis, et laneum pannum ferebat in cupite pro pileo duplicatum.*⁶⁷

Délka byla různá, nelze však doložit, zda se punčochy oblékaly přes ně, nebo je doplňovaly. Pravděpodobně se pomocí podvazků přivazovaly. V průběhu 11. století se kalhoty a punčochy spojily v jeden kus oděvu, a jelikož nebyly těsné, převazovaly se ovinky/podvazky. Vývoj punčoch a kalhot však není zcela jasný, to dokládá podle Zibrta⁶⁸ označení nohavice, kalihoty a kalhoty, které vzniklo zřejmě ze slova *caligua* (ozn. římských bot, které se šněrovaly přes lýtko podobně jako ovinovačky).⁶⁹ Lem nohavic se zachoval v bazilice svatého Jiří na Pražském hradě v hrobě (pravděpodobně) Boleslava II. (972—999) vyrobený z tkaniny s orly.⁷⁰

Pokrývkou hlavy byla kukla, kapuce zděděná z antických dob, různě tvarovaná, různě zdobená. Od 11. století se objevuje polokulovitá čapka z kůže nebo plátna, jež stala se běžnou součástí oděvu, ochranou pod helmu u válečníků nebo jako královská čapka pod korunu.⁷¹

I obuv vychází z antických tradic, kdy se nosily sandály, od 4. století vyšší vrstvy začaly napodobovat uzavřený typ obuvi z jednoho kusu kůže sahající ke kotníkům. Rovněž znali východní typ obuvi na způsob pantoflů, vyráběly se z kůže, látky nebo jejich kombinace a zdobeny byly výšivkou. Třevíce/střevíce jsou označením pro lepší boty vyšších vrstev. Jedná se o uzavřené boty, které můžeme najít např. v Kodexu Vyšehradském,⁷² jsou nad kotníky, mají úzkou špičku, mohou být zdobené a barevné.

Stejně jako dnes i v raném středověku dotvářely oděv doplňky a šperky. Důležitým doplňkem oděvu je opasek. Vyráběl se z kůže, látek a mohl být vyšívaný. Nejdražší

---

⁶⁶ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 42–45.

⁶⁷ *Letopis Jarlochův (FRB II., s. 494)*: „a při tom býval jednoduše oděn, nemaje, jakož jsem shora pravil, plášť, nohavice, noční střevíce, jsa spokojený s denními, které však bývaly bez řemínků, a vlněný kus látky nosíval přeložený na hlavě místo klobouku.” Překlad s úpravou autorky podle *Letopis Jarlochův (FRB II., s. 494)*.

⁶⁸ Čeněk ZIBRT, *Dějiny kroje v Zemích českých: Od dob nejstarších až po války husitské*, Praha, 1892, s. 63–64.

⁶⁹ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 45–50.

⁷⁰ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*. s. 202–205.

⁷¹ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 58.

⁷² NK ČR, cod. XIV.A.13, fol. 4r.

a nejluxusnější částí byla kovová přezka⁷³ a nákončí. Větší množství spon a nákončí bylo nalezeno v Praze, nicméně žádnou z nich nelze jednoznačně datovat pouze do raného středověku, všechny mají nějaké analogie v Evropě. Žádný z nálezů nebyl ojedinělý.⁷⁴ Na opasek se zavěšovaly váčky a tašnice místo kapes. Od 8. století se výbavou vládce staly rukavice.⁷⁵ Magické vlastnosti byly připisovány prstenům. Mohly sloužit jako amulet na ochranu proti nemocem, katastrofám i špatnému osudu jako symbol slibu či závazku nebo mohly být darované z lásky. Na Karlově náměstí v Třebíči byl nalezen unikátní soubor prstenů, z nichž nejstarší cínový prsten lze datovat do druhé poloviny 12. století.⁷⁶

6.1.2. Ženský oděv

Ženský oděv byl velmi podobný mužskému, ale byl více svázán s antickým dědictvím. Na rozdíl od mužského zde není tolik patrný rozdíl mezi společenskými vrstvami. Oděv byl dlouhý, nosil se řasený plášť a zahalená hlava do velkých roušek. Jen velmi zvolna se zkracuje plášť a tunika tak začíná být viditelná. Dokladů o ženském oděvu máme z iluminací méně. Jedno rané vyobrazení máme z 5. století ve vídeňském rukopise Genesis.⁷⁷ Rebeka je zde ve dvou stejně dlouhých tunikách různých barev a s rouškou.⁷⁸ Podobně vypadají ženy v karolínských rukopisech. V Gumpoldově legendě ve Wolfenbüttelském rukopisu⁷⁹ je vyobrazena kněžna Emma (†1005/1006), její spodní šaty jsou zcela skryté kromě dlouhých úzkých rukávů, plášť je zdoben širokými lemy. Ženy nosily beinlingen jako obdobu pánských kalhot (bruch).⁸⁰

Mladé dívky chodily prostovlasé, případně si na hlavu kladly věnce z květin. Pokud byly z přírodních materiálů, nedochovaly se. Máme však doložené umělé kované květiny a na Slovensku se do hrobu kladly pohřební koruny nebo věnce, ty nosily i svobodné dívky. Kosmas zmiňuje, že si Doubravka při svatbě vzala panenský vínek.

---

⁷³ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 62–63.

⁷⁴ Jakub SAWICKI, *Dress Accessories from Prague, c. 1200–c. 1800*, Archeologický ústav AV ČR 2022, s. 41–47.

⁷⁵ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 63.

⁷⁶ Věra ŠLANCAROVÁ, *Šperky (Jewellery)*. In: Aleš Hoch (ed.) *Zmizelá Třebíč. Výpověď archeologie k dějinám města. Třebíč*, s. 171.

⁷⁷ ONB, cod. Theol. gr. 31, fol. 13.

⁷⁸ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 51.

⁷⁹ HAB, cod. 11-2.aug-4f, fol. 18v.

⁸⁰ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 50–51.

Obiit Dubrauca, que quia nimis improba fuit, iam mulier provecte etatis cum nupsisset Poloniensi duci, peplum capitis sui deposit et peullarem coronam sibi imposuit, quod erat magna dementia mulieris. ⁸¹

Čelenky byly vyráběné z kovu nebo z textilních materiálů a dozdobené korálky či kovovými komponenty.⁸² Vdané ženy si hlavu zahalovaly závojem. V raném středověku šlo o kus látky různých velikostí ze lnu nebo hedvábí, který se ovinul kolem hlavy, zakryl čelo, krk a jeho cípy splývaly přes rameno. Mohl být také jen volně položen a přidržen obroučkou, jeho úpravu nám znázorňuje Kodex Vyšehradský,⁸³ kde jsou roušky vedené volně pod bradou, cípy přehozené dopředu a dozadu kolem krku.⁸⁴ Velký rozmach zaznamenáváme u tzv. záušnic od 11. století do první poloviny 13. století. Četné nálezy jsou v hrobech mladých dívek a dětí, čím vyšší věk pohřbené osoby, tím menší počet nálezů. Přibližně do první poloviny 12. století byly menší, postupně rostly až na deset centimetrů v průměru. Nálezy fragmentů i téměř celých kusů máme z archeologických výzkumů v Třebíči, většinu lze datovat do průběhu 12. století až první třetiny 13. století.⁸⁵ Podle Zibrta se ženy zdobily i náušnicemi, nicméně je otázka, zda je lze chápat jako náušnice v našem pojetí, kdy se nosí v propíchnutých ušních dírkách.⁸⁶ O náušnicích (*inaures*) se zmiňuje Kanovník Pražský jako o oběti.

offer has inaures ⁸⁷

Stejně jako muži, i ženy si stahovaly oděv opaskem, na něj věšely tašticce či váčky a kolem roku 1000 máme doložené i rukavice.⁸⁸

---

⁸¹ KOSMAS, *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, I, 27 (MGH SS rer. Germ. N. S., s. 49): „Zemřela Doubravka, která byla nadmíru nešlechtná žena, protože když se již v pokročilém věku vdala za polského knížete, sundala si závoj z hlavy a položila si na ni panenský vínek, což bylo od té ženy veliké bláznovství.”

⁸² ŠLANCAROVÁ, *Šperky (Jewellery)*, s. 171.

⁸³ NK ČR, cod. XIV.A.13, fol. 43v.

⁸⁴ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 58–59.

⁸⁵ ŠLANCAROVÁ, *Šperky (Jewellery)*, s. 181–182.

⁸⁶ ZIBRT, *Dějiny kroje v Zemích českých*, s. 98.

⁸⁷ *Kanovník Vyšehradský (FRB II., s. 226)*: „obětuj tyto náušnice”

⁸⁸ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 63.

6.2. Světský oděv ve vrcholném středověku

Ve vrcholném středověku docházelo ke změně ve společnosti, která se odrážela ve všech vrstvách společenského života, včetně oděvu. Vzorem pro Evropu se stala Francie a její pařížské sídlo. K projevu dobrého postavení patřilo „oblékání se po francouzsku“. Ve vrcholném středověku se rozvíjela rytířská kultura a s ní i hodnoty, které s ní máme spojené, například plně přijaté křesťanství, kurtoazní láska, či v bydlení a odívání. Panovníci upevňovali své postavení, nemuseli už neustále objíždět své državy, budovala se nová města a hrady. To vedlo ke vzniku společenského prostředí, kde je prostor pro reprezentativní bydlení a luxusní oděvy. Vzrostla obliba Panny Marie a úcta k ní, což mohlo vést k novému úhlu pohledu na ženu a kurtoazní lásku. Žena k vyjadřování užívala soubor daných gest, ke kterým používá oděv. Ten už není striktně zahalující, odráží světskost a smyslnost.⁸⁹ Střih se začal zdokonalovat, je vypasovanější a individuální. O tom více než výtvarné umění vypovídá literatura, například spisy Wolfarama von Eschenbach (1170/1175 – po 1220),⁹⁰ které popisují postupný vývoj tvarování oděvu, individualitu při šití a také využití barev oděvu pro konkrétní společenskou událost.⁹¹

Barvy byly pro středověkou společnost důležité. Barevné byly nejen rukopisy, ale i nástěnné malby, jídlo⁹² a oděv. Kladly se k sobě kontrastní barvy, například červená a modrá, zelená a žlutá. K většímu barevnému kontrastu se oděv začal dělit, například tím, že se tunika sešila z barevných pruhů, nebo levá část tuniky byla červená a pravá modrá a nohavice byly barevně opačné, tedy levá byla modrá a pravá červená. Tento módní prvek se ve francouzštině označuje jako *mi-parti*, případně *demi-parti* (na půl rozdělený), do češtiny to přešlo jako *miparti*. Pokud bylo dělení ještě detailnější, hovoříme o tzv. šachovaném oděvu. Největší obliby dosáhlo barevné dělení ve 14. století, zárodky lze sledovat již mnohem dřív.⁹³

---

⁸⁹ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 71–74.

⁹⁰ Narodil se pravděpodobně kolem let 1170/1175 v Eschenbachu ve Frankách v chudé rodině, živil se jako putovní zpěvák. Je zřejmě autorem děl Parzival, Lieder, Willehalm a Titurel, avšak existují pochybnosti, zda to opravdu napsal on. Viz: Wolfram von Eschenbach, Bibliotheka Augustana. Dostupné online: https://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Chronologic/13Jh/Wolfram/wol_intr.html (10.3.2024).

⁹¹ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 81–82.

⁹² K tomu více: Irena KORBELÁŘOVÁ, Michal ZEZULLA (edd), *S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři*, Ostrava 2018.

⁹³ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 131–132.

Od 13. století začala vznikat první města, zdokonalil se ekonomický systém, rozšířilo se množství řemesel a center obchodu. Oběma profesemi se zabývala vrstva měšťanů, a ač patřili k pracujícímu lidu, díky řemeslu a obchodu se jim dařilo zbohatnout, a to do té míry, že půjčovali šlechtě a chtěli se jí dokonce vyrovnat, včetně oděvu. Tomu se šlechta (i představitelé měst) bránila, a tak ve 13. a 14. století vznikla řada oděvních pořádků, které měšťanům omezovaly přepych oděvu, všímaly si i střihu, řasení nebo výstřihů. Trestem za porušení byla pokuta, zabavení oděvu či jeho části, v krajním případě vězení, do něhož šel za ženu její muž, jenž za ni vlastně nesl zodpovědnost, stejně tak za služebnictvo. Oděv byl u bohatých patricijských rodů přepychový, z luxusních látek, zdobený drahými kameny, zároveň je však pro měšťanské prostředí typická určitá konzervativnost.⁹⁴

Malé množství pramenů a informací máme nejen k nejnižším vrstvám společnosti, ale i k malým dětem, které přibližně od sedmi let nosily oblečení podobné dospělým, do té doby se oděv obou pohlaví zřejmě příliš nelišil. Chlapci se mezi šestým a osmým rokem dostali do pážecího věku, oddělili se od ženské části domácnosti a začali se učit „mužským dovednostem“. Svobodné a vdané dívky lze většinou rozeznat podle toho, zda má žena zavinutou hlavu do roušky. O novorozencích, kojencích a batolatech vypovídají archeologické nálezy, případně častá vyobrazení Panny Marie s dítětem.⁹⁵ Z našeho území máme doklad dětského oděvu, jenž byl nalezen v katedrále svatého Víta, Václava a Vojtěcha v tumbě knížete Břetislava II. (1092–1100), jde však s největší pravděpodobností o omyl při přesunu těl. Mohlo by se jednat o dítě Přemysla Otakara II. (1253–1278), nebo Václava II. (1278–1305), o nichž víme, že zemřely v kojeneckém věku. Dítě bylo pohřbené v křestní košilce a kalhotkách, střihově velmi podobné oděvu dospělých. O původním využití svědčí křížek na kapuci a jemnost látek.⁹⁶

6.2.1. Mužský oděv

Mužský oděv navazuje na raný středověk, nicméně se do něj promítá oděv, který se nosil pod nebo na zbroji. Velmi módní záležitostí se stal kabátec, vycházející z vatovaného kabátce, jež se nosil pod zbroj a vycpával se bavlnou. Díky vycpání a prošíání se dal snadno tvarovat a lze jím vylepšit některé ne moc dobře tvarované části těla a jako jediný přežil středověk. Na zbroji se jako ochrana před teplem a vlhkem nosila svrchní

---

⁹⁴ MODRÁKOVÁ, *Čas odložil svůj šat*, s. 41–44.

⁹⁵ Tamtéž, s. 83–84.

⁹⁶ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*. s. 212–220.

suknice. Z ní se vyvinul tzv. varkoč (vafnrok). Mohl být bohatě zdobený, podléhal módním trendům v barvě, v lemech i zdobení, jak je to vyobrazeno v pasionálu abatyše Kunhuty.⁹⁷ Nezbytnou částí byl kožešinový plášť, jenž se oblékal přes zbroj.⁹⁸

Oděv se stále dělí na spodní (nyní fr. *Chainse*, něm. *nidervat*, *niderkleit*) a svrchní košili. Spodní košile se šila z plátna, polohedvábnych a hedvábnych látek. Rozšiřovala se všitím klínů v sukňové části v pase, nad ním nebo pod ním. Tím se tvarovala postava a zvýraznil se pas. Na spodní košili se oblékal tzv. *bliaud*, začal se nosit od 11. století. Jde o nákladný oděv šitý z drahé vzorované látky (také zvaný *bliaud*), ze které převzal název. Nosil se především na dvoře, lemy byly zdobeny zlatou výšivkou, podšíváný byl kožešinou. Rukávy se mohly trychtýřovitě rozšiřovat. V pase byl svázán, stejně tak na hrudi. Nicméně výklad není zcela jednoznačný. Je také možné, že v některých případech mohl nahradit systém dvou tunik, avšak doklady svědčí i o tom, že se spodní košile pod *bliaudem* nosila. Muž v oranžovém *bilaudu* je zobrazen například v rukopisu *Moralia in Job*.⁹⁹ Nahrazen byl až rozšířením *cotte* a *surcotu*. Variací na *bliaud* je tzv. *bliaud court*, který nosili vojáci a nižší vrstvy. Také byl nahoře těsnější a dole rozšířený, jen byl kratší. Novým typem oděvu, který také navazuje na antický zvyk dvou oděvů, je *cotte* a *surcot*. *Cotte* (starofr. *Kota*, něm. *kotze*, *kutte*, angl. *Coat* (=kabát), muži ho oblékají místo *chainse*. Je volnější s upnutými nebo tvarovanými rukávy, které se směrem dolů rozšiřovaly. Urozená vrstva si přes *cotte* oblékala od poloviny 12. století *surcot*, svrchní sukni, z počátku s tříčtvrtečním rukávem a od konce století bezrukávový *surcot*. Nosil se bohatě řasený, ke kolenům a níže. Stejně jako ženy, i muži si ho mohli přepásat a mohl být otevřený na boku. Boční průramky se začaly prohlubovat asi od roku 1230.¹⁰⁰ Vyobrazen je například v rukopisu *Li Romanz de la poire* ze 13. století.¹⁰¹ Další nový typ svrchního oděvu se objevuje na počátku 14. století, tzv. *cotte-hardie* (*cotardie*), vepředu byl rozstřížený a nosil se pravděpodobně na *surcotu*, měl volně visící rukávy, které mohly být, stejně jako *surcot*, zdobené kožešinou, případně zapínány knoflíky. Na konci 12. století se staly módní pachy, což byly volně visící rukávy, někdy označovány jako falešné (přišívaly se v rameni či v lokti). Pod pojmem sukňe (*suckenie*) se však skrývá ještě trochu jiný typ oděvu, který možná předcházel *surcotu* (možná byl pouze

---

⁹⁷ NK ČR, cod. XIV.A.17, fol. 6v.

⁹⁸ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 82–84.

⁹⁹ BM, cod. ms 168, fol. 4v.

¹⁰⁰ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 87–93.

¹⁰¹ BNF, cod. Français 2186, fol. 3v.

konzervativnější podobou) nosil se s ním paralelně a pak oba názvy splynuly. Literární památky této doby zmiňují prostou a bohatou variantu sukně.¹⁰² Pláště jsou stále jen velmi málo tvarované, volně přehozené, to se týká především půlkruhového pláště. Uvazuje se šňůrkou pod krkem, na jedné straně je napevno přišitá, na druhé straně se protahuje dírkou. Ve 13. století se šňůrka začala na obou stranách připevňovat sponou nebo štrápcem. Příkladem tohoto typu je plášť z těžkého červeného hedvábí uložený ve Vídni. Vyroběn byl arabskými umělci, podle textu v letech 1133/1134 v Palermu pro sicilského krále Rogera II., ozdoben starověkými orientálními motivy.¹⁰³ Plášť s kapucí byl určený na cesty a ve druhé polovině 13. století se stává atributem univerzitního studenta. Cestovním pláštěm byl také karnáč, jenž byl na pomezí svrchního oděvu a pláště, oblékal se přes hlavu, byl volný, široký, přepásaný a s libovolnými rukávy. Rozšířil se ve druhé polovině 13. století ze Španělska. Přes hlavu se oblékal i *hérigaud*, ten míval velmi úzké rukávy, někdy tak úzké, že musely mít rozparek. Další variantou je plášť zdobený kožešinou, sepnutý na rameni a nošený i přes zbroj, pro nějž se ujalo označení krzno. Dále mohl být plášť třičtvrtě kolový. Během křížových výprav se do Evropy dostal *džubeb*, dlouhý, vepředu otevřený oděv. Poslední variantou pláště je *Peliçon*. Eliptický plášť s otvory pro ruce a hlavu, podšitý kožešinou, s kapucí a vlečkou, který se objevuje od druhé poloviny 12. století do 14. století.¹⁰⁴

Kalhoty jako svrchní oděv byly zřejmě záležitostí bohatých vrstev společnosti. Kalhotového střihu byly pro všechny vrstvy spodky, které se staly vděčným tématem mravokárných textů. Z raného středověku zůstaly nohavice, případně punčochy. Luxusní pár z červeného hedvábí se nyní nachází v Schatzkammer ve Vídni. Pochází z druhé poloviny 12. století, pravděpodobně pro sicilského krále Viléma II. (1166—1189). Zdobené jsou výšivkou a našitým lemem, vytvořeným stejnou technikou tapiserie.¹⁰⁵

Pro košili jako pro spodní prádlo (a u chudých i pro svrchní) se užívá označení *camisia*. Je tedy možné, že to lze brát jako rozlišení spodní a svrchní košile. V češtině se užívá v téže době označení čechel, nosil se jako spodní košile, do lázně, noční oděv, oděv

---

¹⁰² KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 94–97.

¹⁰³ *Der Krönungsmantel*, Schatzkammer, WS XIII 14, Kaiserliche Schatzkammer Wien, Kunsthistorisches Museum Wien, dostupné online: www.khm.at/de/object/100435/ (10. 3. 2024)

¹⁰⁴ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 97–105.

¹⁰⁵ *Die Strümpfe*, Schatzkammer, WS XIII 12, Kaiserliche Schatzkammer Wien, Kunsthistorisches Museum Wien, dostupné online: www.khm.at/de/object/100433/ (10. 3. 2024).

křestní či oděv zemřelých. Čechel mohl být bohatě zdobený a z drahých látek, zatímco rubáš mohl být prostá košile, obecně oděv chudých vrstev.¹⁰⁶

Rukavice jako módní doplněk jsou rozšířené v mnoha variantách, palečnice, prstové, hedvábné, kožené i podšité, a to jako ozdoba, ochrana i jako předmět komunikace. Nedílnou součástí oděvu byl pás, různě zdobený a z různých materiálů.¹⁰⁷ Z archeologických nálezů stojí za zmínku opasek z 12. století se sponou z 13. století,¹⁰⁸ a také spona nalezená v Třebíči, datovaná na počátek 14. století.¹⁰⁹

Oblíbenou pokrývkou hlavy je čapka různých tvarů a velikostí, nošená například i pod korunu. Jedna čepička z nevizorované látky se dochovala v hrobě Rudolfa I. Habsburského (1306–1307) v katedrále svatého Víta, Václava a Vojtěcha¹¹⁰. Další vlnu oblíbenosti zaznamenal klobouk. Inspirace přišla asi z Blízkého východu. Popularitě se těšil lovecký klobouk s vysokým dýnkem, vzadu vysoko zdviženou krepkou a vepředu sklopený, a v nejvyšších vrstvách také nízký klobouk s širší krepkou a bohatě zdobený zlatem, pavím peřím nebo liščím ohonem. Nejen pod klobouk se nosil čepce. Nejrozšířenější je kápě, kukla, která mohla být samostatně nebo součástí pláště.¹¹¹

Úprava vlasů byla podobná ženským účesům. Stejně jako ženy si i muži kadeřili vlasy, barvili je, zdobili je stuhami, obroučkami a květinami. Vlasy nosili krátké i dlouhé. Krátkému účesu se říkalo palcěr, palceřík. Vlasy mohly být stupňovitě sestříhané. Pozornost byla věnována i úpravě vousů. Různě se sestříhávaly a holily.¹¹²

Stejně jako v raném středověku, i ve vrcholném středověku byl oděv dotvářen doplňky a šperky. Magickou funkci si udržel prsten. Kromě již zmíněného nálezů na Karlově náměstí v Třebíči nelze opomenout prsten z hrobu krále Přemysla Otakara I. (1192—1193; 1197—1230) z katedrály svatého Víta, Václava a Vojtěcha s oranžovohnědým kamenem.¹¹³ Pláště se spínaly sponami, ty byly v některých případech použité pouze dekorativně jako brože.¹¹⁴

Zcela unikátní ukázkou celého pánského oděvu z doby kolem roku 1300 je pohřební oděv Rudolfa I. Habsburského, zvaného Kaše, do kterého byl oblečen krátce po své

---

¹⁰⁶ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 105–108.

¹⁰⁷ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 117.

¹⁰⁸ *Der Gurt für das Reichsschwert*, Schatzkammer, WS XIII 9, Kaiserliche Schatzkammer Wien, Kunsthistorisches Museum Wien, dostupné online: www.khm.at/de/object/100473/ (10. 3. 2024)

¹⁰⁹ ŠLANCAROVÁ, *Šperky (Jewellery)*, s. 174–175.

¹¹⁰ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*, s. 254–255.

¹¹¹ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 108–111.

¹¹² Tamtéž, s. 114–117.

¹¹³ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*, s. 47.

¹¹⁴ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 117.

smrti 3. července 1307 (Praha, Sbírký Pražského hradu, inv. č. PHA 49). Vzhledem k manipulaci s ostatky v hrobu nebyl obsah hrobu nalezen v původní pozici.¹¹⁵ Před restaurátorským zásahem byly textilie prozkoumány i v Čechách a byla stanovena hypotéza, co měl v době pohřbení Rudolf Habsburský na sobě, což šlo i díky tomu, že způsob pohřbívání byl napříč Evropou na panovnických dvorech stejný. Bylo určeno, že Rudolf I. Habsburský na sobě mohl mít dalmatiku, *surcot* a plášť, což bylo v podstatě potvrzeno.¹¹⁶ Restaurátoři v Abegg-Stiftung – centru nadace Wenera Abegga v Riggisbergu ve Švýcarsku zkonstatovali, že textilie jsou ve špatném stavu, přesto se jim povedlo udělat šitou rekonstrukci oděvu. Původní oděv byl ušit z hedvábných středoasijských látek z přelomu 13. a 14. století, jedna s draky a obláčky, druhá s ptáky. Rudolf na sobě měl mít podle nich vypasovaný kabátec, *surcot* ze dvou vzorovaných látek ke kolenům a eliptický plášť. Rekonstrukce oděvu, ke které došli restaurátoři v Abegg-Stiftung – centru nadace Wenera Abegga v Riggisbergu, neodpovídá našim znalostem dobové módy. *Surcot*, který byl navržen, by byl příliš krátký. V této době je urození muži nosí asi do půlky lýtek. Kabátec, který by byl krátký, navíc projmutý, se objevuje až o třicet let později. Na základě fotografické a kresebné rekonstrukce tedy proběhl nový pokus o rekonstrukci. Tvar pláště se nezměnil, oděv s rukávy byl vytvořen z látky se vzorem ptáků. Nelze však stanovit délku rukávů a tedy to, zda šlo o *cotte* nebo *surcot*. Dva lichoběžníkové fragmenty, původně přidané do *surcotu*, byly nově identifikované jako nohavice. Nohavice, stejně jako plášť, byly ušity dost ledabyly, a tedy asi narychlo do hrobu, oděv s rukávy byl preciznější a je možné, že ho mohl nosit ještě během svého života.¹¹⁷

6.2.2. Ženský oděv

Ženský oděv také navazuje na raný středověk. Drží se princip spodního a svrchního oděvu, které se postupně začínají tvarovat, aby lépe podtrhly siluetu těla. Pro ženskou spodní košili byly typické vsazené klíny, které pomáhaly tvarovat postavu a vytvářely měkké záhyby, a ve 12. století máme poprvé doložené šněrování, nicméně plně se prosadí ve druhé polovině 13. století. Pro ženy byla spodní košile základním oděvem, na doma

---

¹¹⁵ Milena BRAVERMANOVÁ, *Nová rekonstrukce pohřebního oděvu Rudolfa I. (IV.) Habsburského, zvaného Kaše*, in: *Archaeologia historica*. 2019, roč. 44, č. 1, s. 459-463.

¹¹⁶ Milena BRAVERMANOVÁ, M., 1997: *Pohřební oděv Rudolfa I. Habsburského, českého krále, zv. Kaše. Exkurs do módy začátku 14. století – The funeral Costume of Rudolph I of Habsburg, King of Bohemia (known as the Pie): A Journey to Fashion at the Beginning of the 14th Century*. In: *Život v archeologii středověku* (Kubková, J.–Klápště, J.–Ježek, M.–Meduna, P., edd.), 67–84. Praha 1997, s. 67–75.

¹¹⁷ BRAVERMANOVÁ, *Nová rekonstrukce pohřebního oděvu Rudolfa I.*, s. 463–475.

svrchním (nicméně je otázkou, zda to platilo i pro nejvýše postavené dámy), do společnosti spodním. Pro chudou část obyvatelstva to mohl být oděv jediný. Přes spodní košili ženy oblékaly *bliaud*, který se v podstatě nelišil od mužského. Zmiňovaná výšivka začala nejprve u ženského oděvu a postupně se dostala i do mužského. Vyobrazen byl na dnes již zničeném rukopisu Hortus deliciarum, z něhož se však podařilo zrekonstruovat některé iluminace. Jedna z nich zobrazuje ženy oděné do různobarevných *bliaudů*, viz příloha 1. Princip *cotte* a *surcotu* se rozšířil i u žen. Ženské *cotte* bylo z počátku volné a stahovalo se v pase. Postupně se živůtek vypasoval a sukně se pomocí klínů rozšiřovala. Od poloviny 12. století začaly ženy nosit *surcot* s tříčtvrtečním rukávem a od konce 12. století rukáv mizí. Nosil se přepásaný a postupně se více a více otevíral boční průramek, především od roku 1230.¹¹⁸ Stejně jako muži, i ženy přidržovaly plášť stuhou a stal se z něj předmět kurtoazních gest, jak si to můžeme prohlédnout například na plastice míšeňské markraběnky Uty v katedrále v Naumburku, viz příloha 2, kde si zároveň můžeme všimnout jedné novinky, a to límce. Do střední a západní Evropy se dostal ve 12. století z Byzance z oděvu císaře. Šil se z kožešiny, mohl být stojatý nebo položený.¹¹⁹

Vdané ženy si halily hlavu rouškami, které díky aranžování vytvářely záhyby, kombinovaly se s obroučkou, korunou či další pokrývkou hlavy. Rouška nemusela halit vlasy úplně celé, pruhy se zužují, a tím odhalují nakadeřené vlasy. Svobodné dívky si vlasy nechávaly rozpuštěné, nebo je zamotávaly do různých pletenců, které zdobily květinami, stuhami, perlami, peřím a rovněž obroučkami. Vlasy v týle bylo možné chytit sítkou, která se vrátila do Evropy během křížových výprav a stala se znovu oblíbenou.¹²⁰ Běžnou součástí oděvu jsou rukavice. Bílé rukavice jsou vyobrazeny na iluminaci v rukopisu Li Romanz de la poire ze 13. století.¹²¹

---

¹¹⁸ KYBALOVÁ, *Dějiny odívání*, s. 85–93.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 100–101.

¹²⁰ Tamtéž, s. 112–114.

¹²¹ BNF, cod. Français 2186, fol. 41v.

6.3. Oděv duchovních

6.3.1. Starověk

Aby bylo možné pochopit středověkou formu liturgického oděvu, je nutné si, i když velmi stručně, nastínit starověký původ a vývoj. V rané církvi nebyla žádná pravidla pro liturgické oděvy. Je pravděpodobné, že se nosilo civilní oblečení (tunika dlouhá až na zem a přes ni tóga) a že se hierarchie neodlišovala, protože si lidé byli vědomi toho, že si jsou před Bohem rovni. Do poloviny 4. století nemáme zprávy o používání speciálních liturgických rouch kromě křestní bílé tuniky neboli alby. I přes proměny římského civilního oděvu se ten církevní příliš nemění. Církev také dostávala roucha darem, a ta měla zásadní vliv na vývoj liturgických rouch.¹²² V 5. století máme od Hippolyta informace, že duchovní mají mít: „bílá a zvláště čistá roucha, která jsou krásnější než oblek ostatního lidu“.¹²³

6.3.2. Středověk

V 6. století se bílá roucha oblékala na běžné šaty, zároveň se začaly objevovat u duchovních osob, které dosáhly státního úřadu, insignie toho úřadu, jako například pallium, prsten, štola atd. První rozdíly přišly během 7. století, kdy se světský oděv začal měnit (například se objevují nohavice), ale liturgický zůstává stále stejný a nosí se přes světský oděv, a naprosto stálou praxí se to stalo během 9. století, kdy začala růst míra zdobnosti. Oděv se inspiroval módou císařského dvora. Duchovní nosili většinou lněnou tuniku s úzkými rukávy (albu), přes ni převážně hedvábnou dalmatiku, v raném středověku bílou s volnějšími rukávy a zdobenou dvěma červenými pruhy. Dochovaná dalmatika byla objevena v hrobě svaté Ludmily, kam se pravděpodobně dostala při přenosu ostatků od biskupa Thiddaga († 1017), kdy byl hrob svaté Ludmily poničen. Není úplně jasné, zda byla do hrobu vložena celá, nebo jen dochovaná zadní část.¹²⁴ V Rakousku se nachází modrá hedvábná dalmatika, jež je zároveň příkladem zdobení širokými lemy a perličkami.¹²⁵ Přes tuniku se přehazoval plášť, tzv. *poenula*, dále pak štola, kasule a ornát jako odznaky kněžské hodnosti. Odznakem biskupa bylo pallium, vlněný pás s černými kříži. Za Karla Velikého se objevily první pokusy o ustálení liturgických barev, ke kterým se ve 13. století se přidala fialová. Ve vrcholném

---

¹²² KOPEČEK, *Liturgický oděv*, s. 4–6.

¹²³ BRADÁČ, *Věda o liturgii*, s. 97.

¹²⁴ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*, s. 625–632.

¹²⁵ *Die blaue Tunicella (Dalmatika)*, Schatzkammer, WS XIII 6, Kunsthistorisches Museum Wien, Kaiserliche Schatzkammer Wien, dostupné online: www.khm.at/de/object/100470/ (10. 3. 2024).

středověku se střih kasule, svrchního roucha, změnil a postupně byl nahrazen ornátem. Ten je kratší než kasule, což bylo nezbytné vzhledem k tuhosti materiálu kvůli náročnému a nákladnému zdobení výšivkami, perličkami či lemováním.¹²⁶ Oděvem duchovních se zabýval IV. lateránský koncil (1215), nestanovil však, co přesně mají nosit, ale vyjmenoval, stejně jako budoucí nařízení, čemu se mají vyvarovat. Měli se například zdržet pestrobarevných či výrazných šatů, za nedodržení jim mohlo hrozit až šest měsíců suspenze z úřadu, a také luxusní hedvábí mělo být vyčleněné pouze biskupům. Je zřejmé, že se duchovní osoby mnohdy oblékaly jako světské. Z Anglie je ve 13. století doložen případ jáhna, který byl oděn do šarlatu a na rukách měl nespočet prstenů. Během 14. století to již není vůbec ojedinělé. Vzhledem k tomu, že se tato nařízení objevují i později, je patrné, že to nebylo dodržováno.¹²⁷

Během 13. století došlo k proměně, princip dvojího oblečení ustoupil do pozadí. Tuniku a plášť sepnutý na rameni vystřídala jednoduchá většinou vlněná tunika (talár) v pase stažená obyčejným páskem. Venkovní varianta byla volnějšího střihu z kvalitnějšího materiálu a měla reprezentovat nositele. Synody opakovaně upozorňovaly, že oděv má mít kněžský charakter, tedy neměl mít žádné výstřelky. Pro snazší oblékání byl vepředu rozstřížený a doporučená délka byla pod kolena a nad kotníky. Už na počátku 14. století se i u duchovních začal projevovat vliv světské, především francouzské dvorské módy. Oblíbeným kusem oděvu na pomezí mezi tunikou a pláštěm byl *hérigaut*, vepředu uzavřený s velkými prostřihy na stranách. Během 13. století se přidaly falešně rukávy (označované jako křídla), a oděvu se začalo říkat křídlatá kápě.

Starý způsob odívání vycházející z antické tradice dvou tunik byl ve 13. století nahrazen jedním kusem oděvu, tzv. *surcotem*, nošeným spíše „na doma“, jež byl oblíbený ve všech vrstvách společnosti. Duchovní ho měli nosit ideálně ke kotníkům. Na veřejnosti se nosila reprezentativnější forma, avšak bez zbytečných výstřelků. Stejně jako domácí verze, i venkovní varianta měla sahat ke kotníkům, nicméně například venkovští faráři museli pracovat v hospodářství, někteří trávili spoustu hodin v sedle, a tak varianta po kotníky nebyla příliš praktická a bylo jim umožněno, aby byla tunika kratší, nesměla však odhalovat spodní košili.¹²⁸ Podobně jako u světského oděvu, i u tuniky duchovních

---

¹²⁶ KOPEČEK, *Liturgický oděv*, s. 6.

¹²⁷ MARTÍNEK, *Mezi askezí a pohoršením*, s. 91–95.

¹²⁸ MARTÍNEK, *Mezi askezí a pohoršením*, s. 95–97.

došlo k zúžení rukávu, které byly zdobeny lemy. Dosvědčuje to nalezený zbytek lemu (K437) v katedrále svatého Víta, Václava a Vojtěcha v hrobě Jana III. z Dražic († 1278).¹²⁹ Stejně jako tuniky i pláště měly být v tlumených barvách a nepodšité příliš barevně (stejně jako u tunik se to ne vždy dodržovalo). Zimní pláště (i tuniky) mohly být podšité kožešinou z lišky, ovčí nebo vlků, kun, koček, a vyšší duchovní si mohli dovolit podšítí například hranostajem nebo cibetkami.¹³⁰ Ke spodnímu oděvu obecně nemáme příliš vysoké množství písemných pramenů, avšak archeologické nálezy nám mohou pomoci. V hrobě biskupa Bernarda († 1240) byly nalezeny malé fragmenty punčoch (K 446, K 447) se vzorem tvořeným dvěma medailony s rostlinným a geometrickým motivem.¹³¹ Téměř celá punčocha (K 434) tvořila součást liturgického oděvu v hrobě biskupa Mikuláše z Újezda († 1258). Z punčochy se dochovala část kryjící patu, nárt a holeň.¹³² Obdobné punčochy máme doložené u papeže Klementa II. († 1047) či v katedrále Panny Marie a svatého Štěpána ve Špýru.¹³³

Ne vždy by tedy bylo možné rozeznat duchovní osobu podle jejího oděvu, který byl mnohdy stejně nádherný a nákladný jako oděv světských osob. Viditelným znamením duchovního stavu byla tonzura. Z nařízení synod víme, že nebyla všeobecně přijímaná kladně. Duchovním bylo nezbytné často připomínat, že mají tonzuru nosit a udržovat ji, aby byla viditelná na dálku, protože spousta osob ji zmenšovala na co nejmenší plochu s výmluvou, že nepatří do mnišských řádů. Vlasy měly zakrývat krk a uši a neměli si je natáčct.

Skrýt tonzuru umožňovaly různé pokrývky hlavy, které do poloviny 14. století nejsou příliš omezeny žádnými nařízeními, protože do té byly jen praktickou ochranou proti počasí. Řadoví duchovní nosili obyčejnou čapku uvázanou pod bradou, kuklu (té záhy přibíl velmi dlouhý cíp). Před mrazem chránila vlněná plochá pokrývka (lat. *armutium*, *subbiretum*). Vyráběla se ze silného sukna a chránila i uši, šíji a krk. Oblíbená byla mezi kanovníky a biskupskými úředníky. Kanovníci používali ještě kožešinovou pláštěnku (*almatium*). Bohatí a vysoce postavení duchovní si oblíbili *chaperon*.¹³⁴ Liturgickou pokrývkou hlavy, nákladně zdobenou z luxusních látek, je mitra užívaná biskupy¹³⁵

---

¹²⁹ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*. s. 799–802.

¹³⁰ MARTÍNEK, *Mezi askézí a pohoršením*, s. 95–97.

¹³¹ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*. s. 774–778.

¹³² Tamtéž. s. 792–794.

¹³³ Tamtéž. s. 774–778.

¹³⁴ MARTÍNEK, *Mezi askézí a pohoršením*, s. 99–101.

¹³⁵ Papež ve středověku nosil tíaru. Viz MODRÁKOVÁ, *Čas odložil svůj šat*, s. 34.

a arcibiskupy.¹³⁶ Z 12. století se v katedrále svatého Víta, Václava a Vojtěcha dochovaly fragmenty mitry I. (K 438, K 453) zdobené tkanicemi se šikmými liniemi a geometrickým vzorem. Mitra je připisována biskupu Janovi I. († 1239)¹³⁷ Druhou dochovanou mitrou z hrobů českých biskupů je nález (K 435) připsaný biskupu Bernardovi. Pravděpodobně se jednalo o běžný liturgický oděv, zdobená byla zlatými a stříbrnými nitěmi tvořícími výšivku. Motivem je nejspíš Kristus, po stranách je Panna Marie s Janem Křtitelem, pod nimi zřejmě původně byli svatý Petr a svatý Pavel. Další čtyři postavy by mohly symbolizovat české patrony, svatou Ludmilu, svatého Václava, Vojtěcha a poslední mohl být svatý Prokop.¹³⁸ Z konce 13. století se u biskupa Tobiáše z Bechyně († 1296) dochovala mitra (K 443, K 445), jejíž součást mohly tvořit tkanice, které rovněž byly v hrobu nalezené.¹³⁹

Také bezvousá tvář měla své odůvodnění pocházející z antického Říma. Mělo to symbolizovat mladičké učedníky, kteří naslouchají svému učiteli filozofovi, v antice typicky s plnovousem. V křesťanství tím jediným učitelem je Kristus. Zároveň je možné, že to mělo být jakýmsi vymezením se proti východu, kde byl plnovous chápán jako odkaz na pouštní mnichy. Hladce vyholená tvář byla symbolem postavení, nemohl si ji dovolit každý. Přesto všechno by se našly výjimky, že i vysoce postavení duchovní dávali přednost bradce či krátkému plnovousu, doklady však máme až z druhé poloviny 14. století z náhrobku papeže Inocence VI. v kartouze Villeneuve u Avignonu.

Obuv u vyšších duchovních máme doloženou z pramenů písemných i ikonografických, ale u nižších duchovních nám tyto prameny chybí, nepočítáme-li seznam výstřelků, jako byly výtky k barvě, materiálu a střihu. Nepřijatelné barvy byly: červená (určená pro vyšší duchovní), zelená (příliš kontrastovala se střídavým oděvem) a bílá (také příliš kontrastní), nicméně ani tyto zákazy nebyly vůbec dodržovány.¹⁴⁰ Dokladem obuvi z 11. století jsou boty pravděpodobně biskupa Šebíře († 1067), nalezené v katedrále svatého Víta, Václava a Vojtěcha. Pontifikální střevíce byly ušity ze dvou vrstev látky, zdobené byly výšivkou a tkanicí tkanou na destičkách. Nelze přesně určit, zda je Šebíř nosil za svého života, nebo zda byly ušity jako pohřební. Z dalších českých nálezů lze jmenovat nález v hrobě biskupa Menharta († 1134) z 12. století (uloženy v Metropolitní

---

¹³⁶ MODRÁKOVÁ, *Čas odložil svůj šat*, s. 34.

¹³⁷ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*. s. 741–752.

¹³⁸ Tamtéž, s. 765–773.

¹³⁹ Tamtéž, s. 809–818.

¹⁴⁰ MARTÍNEK, *Mezi askezí a pohoršením*, s. 98–99.

kapitule sv. Víta) v Praze) nebo střevíce uložené v metropolitní kapitule na Vyšehradě,¹⁴¹ případně ze 13. století pochází fragmenty ze střeviců biskupa Bernarda.¹⁴² Ze zahraničí víme např. o nálezu v hrobu biskupa Gottharda z počátku 11. století či boty biskupa Otty II. z konce 12. století.¹⁴³

Oděv duchovních je dotvářen mnohými doplňky. Důležitým atributem vyššího duchovního je prsten, jehož běžné nošení bylo zakázáno kvůli marnivosti a také, aby vynikla jeho symbolika. Určoval hierarchii v církvi a zároveň vyjadřoval pouto mezi osobu a svěceným úřadem, komunitou nebo územím. U žen symbolizoval sňatek s Kristem. V pozdějších obdobích byl využíván jako pečetidlo (papežové si předávali rybářský prsten).¹⁴⁴ Stejně tak byly kritizovány ozdoby na botách a různé přívěsky,¹⁴⁵ mezi které však patří pektorál, tedy náprsní křížek zavěšený na jemném řetízku či na šňůrce. Odznakem hodnosti je také berla (*pedum*).¹⁴⁶ K liturgickému oděvu patří cingulum, jež se vázalo přes albu, v českém prostředí nalezené v hrobě biskupa Bernarda, v zahraničí dochované z katedrály Panny Marie a svatého Štěpána ve Špýru.¹⁴⁷ Dalším liturgickým doplňkem je štola kladená přes ramena a pallium, určené pro biskupy, arcibiskupy a papeže. Z praktických i symbolických důvodů nosili kněží liturgické rukavice, nejčastěji bílé barvy.¹⁴⁸ Praktickým doplňkem je humerál, který do liturgie pronikl v 9. – 11. století, avšak známý je již z antického Říma. Má chránit drahocenný oděv před ušpiněním.¹⁴⁹ Nacházet by se mohl podle Bravermanové i v hrobě svaté Ludmily v bazilice svatého Jiří, avšak datace není úplně jistá, pohybuje se mezi 10. a 12. stoletím.¹⁵⁰

Světské módní vlivy se objevovaly i v prostředí klášterů, přestože původní myšlenka řeholního života spočívala v následování Krista a s tím spojeným odmítání přepychu. Řádové roucho mělo vymazat rozdíly mezi vrstvami a mělo symbolizovat dobrovolnou chudobu. Zároveň sloužilo jako jakási ochrana jeho nositele, včetně zlodějů, lapků a vrahů. Ne každý však šel do kláštera z vlastního přesvědčení. S tím, jak kláštery bohatly, rostla také touha řeholníků a řeholnic po okázalosti, kterou znali ze svých rodin.

---

¹⁴¹ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*, s. 717–726.

¹⁴² Tamtéž, s. 782–786.

¹⁴³ Tamtéž, s. 718.

¹⁴⁴ MODRÁKOVÁ, *Čas odložil svůj šat*, s. 35–39.

¹⁴⁵ MARTÍNEK, *Mezi askezí a pohoršením*, s. 102.

¹⁴⁶ MODRÁKOVÁ, *Čas odložil svůj šat*, s. 34–35.

¹⁴⁷ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*, s. 779–780.

¹⁴⁸ MODRÁKOVÁ, *Čas odložil svůj šat*, s. 35.

¹⁴⁹ BRADÁČ, *Věda o liturgii*, s. 99.

¹⁵⁰ BRAVERMANOVÁ, *Textilie z archeologických výzkumů*, s. 614–615.

Projevilo se to ve střihu, ale především v materiálu oděvů, závojų i obuvi. Základem řádového roucha, jež byl ve většině případů majetkem kláštera, byl svrchní šat s kapucí. Barva odlišovala jednotlivé řeholní řády, černá pro benediktiny, černobílá u cisterciáků, bílá pro premonstráty a dominikány a neurčitá šerá či hnědá pro žebravé řády, hlavně pro františkány. Členové rytířských řádů nosili různé pláště. Kutna se v pase stahovala páskem nebo šňůrou, na niž se zavěšovala tobolka či brašna a růženec, mnohdy nákladně provedený z drahých kamenů. Na cesty sloužil i těžký plášť. Jako ochrana před sluncem se nosil klobouk, podobný těm, které nosili obyčejní vesničané. I řádoví bratři nosili pektorály a opat berlu jako odznak svého úřadu, stejně jako abatyše.

Ženy nosily prsten jako symbol sňatku s Kristem a růženec. Řeholní sestry měly oděv také daný pevně stanovenými pravidly. Svrchní šaty sahaly ke kotníkům, přes ně se přehazoval plášť. Při vstupu do kláštera byly dívkám ostříhány vlasy, které zahalila rouška, složená ze dvou kusů,¹⁵¹ jak je to vyobrazeno například v rukopisu Hildeberta Cenomanensis z let 1265–1300.¹⁵² Bílý závoj lemoval tvář, přes něj se dával druhý kus, sahající až k pasu, jehož barva odpovídala řádovému rouchu, podobně jako na iluminaci v rukopisu *Psalterium cum canticis et symbolo fidei* z let 1240–1270.¹⁵³

---

¹⁵¹ MODRÁKOVÁ, *Čas odložil svůj šat*, s. 35–38.

¹⁵² NK ČR, cod. VI.G.15, f. 26r.

¹⁵³ NK ČR, cod. I.H.7, f. 113v.

7. Analýza a překlad středověkých latinských kronik

7.1. Kosmova kronika

Kosmova kronika je nejstarším historiografickým dílem, u něhož bezpečně známe dataci, autora i jeho životopisné údaje. Kronikář Kosmas se narodil okolo roku 1045 v rodině duchovního, byl českého původu, pravděpodobně však ne ze šlechtického prostředí. Základního vzdělání se mu dostalo při pražském kostele, po roce 1074 odešel na vzdělání do Lutychu v dnešní Belgii. Po návratu se usadil jako kanovník opět v Praze, nakonec se stal po vysvěcení na kněze i jeho děkanem a je pravděpodobné, že doprovázel biskupy na jejich cestách. Díky olomouckému nekrologiu i zmínce v kronice víme o jeho ženě Božetěše († 1117), podle některých teorií jejich syn Jindřich, o němž víme, měl být pozdějším biskupem Jindřichem Zdíkem, avšak tato hypotéza není potvrzená. Kroniku začal psát ke konci svého života (1119–1125), jeho smrt ukončila i jeho práci, a kronika tak zůstala nedokončená.

V díle se projevuje Kosmovo vynikající vzdělání a literární přehled. Kronika je rozdělena do tří částí, podle jedné hypotézy je závěr třetí knihy považován za prolog ke čtvrté knize. V první autor popisuje bájná vyprávění, jak se Čechové dostali na nikým neobydlené území, jak se zde usadili, a od křtu Bořivoje už události s občasnými chybami datuje. Ve druhé knize jsou popsány události od nástupu Břetislava I. na trůn do počátku vlády Břetislava II., ve třetí knize pokračuje až do smrti Vladislava († 1125). Při práci s kronikou je nutné postupovat obezřetně, Kosmas se ve svém díle dopustil chronologických a historiografických nepřesností, navíc nepracoval nezaujatě. V textu lze vyčíst jeho vlastenecké cítění, které bylo v té době běžné, oddanost Přemyslovcům, vyzdvihuje své oblíbence a také zcela vypouští slovanskou liturgii.¹⁵⁴

7.1.1. Odívání v Kosmově kronice

Kosmas, přestože byl duchovní, si všímal oděvu, látek i různých doplňků, pozornost věnoval duchovním i světským osobám. Církevním prostředím se zabýval například v souvislosti s půstem, co si kdo oblékal během půstu, při přijímání mnišského oděvu, různých úřadů, u příležitosti udělení privilegií k používání různých insignií či nošení lepšího oděvu. V této kronice se vyskytují sandály a mitra jako polepšení, a to na způsob sedmi kardinálů oltáře svatého Petra.

---

¹⁵⁴ Jana NECHUTOVÁ, *Latinská literatura do roku 1400*, Praha 2000, s. 67–73.

*Huius vero conditionis gratia cunctis celsior in eadem regione ut videretur ecclesiis, qualicumque apparamento septem cardinales altari sancti Petri ministrare student, mitra, sandaliis, simili modo ipsius ecclesie prepositum, presbyterum, diaconum, subdiaconum incedere precipimus.*¹⁵⁵

Vynechat nemohl ani různé prohřešky a výstřednosti. Kosmas i ostatní autoři často zmiňují předání insignií církevní osobě, většinou to je prsten a berla, například u biskupa Heřmana.

*dans Hermanno anulum et virgam episcopalem*¹⁵⁶

Na několika místech jeho kroniky je popis postního oděvu i zvyků. Problematickou otázkou je však to, nakolik to Kosmas, ale i ostatní kronikáři, popisuje podle skutečnosti, a nakolik je to pouze topos, jímž chce například poukázat na zbožné skutky svatých mužů a žen, panovníků a církevních hodnostářů, podobně jako u ostatních historiografických a hagiografických děl.

*Tempore quadragesimali talis mos erat suus: semper cilicium habens subtus, desuper veste episcopali indutus, diebus pascit humanos obtutus, noctibus vero sacco vestitus, latenter ecclesiam ingressus et super pavimentum humi prostratus tamdiu perseverat in precibus, quoadusque largo ymbre lacrimarum madida fuit, cui incubuit, humus. Inde consurgens ad agapem faciendum et, priusquam ruminet psalmos, quotquot ante ecclesiam invenit misseros.*¹⁵⁷

Známa je informace o smrti Doubravky, z níž se dozvídáme o panenském vínku, jež mladé dívky nosívaly při sňatku, pokud byly panny, o čemž u Doubravky trochu pochybuje. Už se však nedozvíme, co jiného by si mohla vzít, aby to bylo v pořádku.

---

¹⁵⁵ Tamtéž, dodatek II (MGH SS rer. Germ. N. S., s. 254): „Však ustanovujeme tuto podmínku pro vyvýšenější shromáždění v téže regionu, ať představený kostela, kněz, jáhen a podjáhen s jakýmkoliv vybavením na způsob sedmi kardinálů oltáře svatého Petra, v kostele slouží v mitře a sandálech.“

¹⁵⁶ Tamtéž, III, 8 (MGH SS rer. Germ. N. S., s. 169): „dávaje Heřmanovi prsten a biskupskou berlu“

¹⁵⁷ Tamtéž, II, 42 (MGH, SS rer. Germ. N. S. 2, s. 147): „V postním čase měl takový svůj zvyk: měl vždy vespod hrubé vlněné roucho, na něm oblečené biskupské roucho, ve dne těšil lidské pohledy, po nocích však v pytlovitém oděvu vcházal tajně do kostela a skácený na podlaze tak dlouho zůstával na modlitbách dokud země, na kterou si lehl, nebyla mokrá od hojných záplav slz.“ Překlad s úpravou autorky podle KOSMAS, *Kronika Čechů*, edd. BLÁHOVÁ, HRDINA, s. 132.

*Obiit Dubrauca, que quia nimis improba fuit, iam mulier provectae etatis cum nupsisset
Poloniensi duci, peplum capitis sui deposuit et puellarem coronam sibi imposuit, quod erat
magna dementia mulieris*¹⁵⁸

Důležitá pasáž, v níž abatyše prosí o uložení závoje svaté Ludmily mezi svaté ostatky, je významná spíše pro hagiografii a pro popis vývoje Ludmilina kultu, protože závoj je zde popsán pouze jako kus látky z většího kusu, není zde zmíněna jeho původní velikost ani tvar. Zajímavější je popis oděvu, jenž měl být utkaný z ocasu a koňských žíní.

*vestis hyrta et aspera, contexta de cauda et equinis iubis*¹⁵⁹

Stručnou informaci podává kronikář i ke korunovaci Vratislava II. na krále, kdy jemu i jeho manželce, královně Svatavě, byla na hlavu vložena koruna (*diadema*). Je zde také zmíněno pravidlo, že korunu (*corona*) směl při svátečních příležitostech vložit na hlavu pouze biskup, což však v tomto případě nebylo dodrženo.

*Nam regis supra nominati capiti coronam imposuit, quod presul suus Cosmas facere
debutit.*¹⁶⁰

Dozvídáme se i hodnotu oděvu, konkrétně pěti plášťů, jež měly při půjčce u Židů v Řezně cenu pěti tisíc hřiven stříbra. Jiné části se věnují krádežím oděvů, oděvních doplňků a šperků. O pláštích píše v souvislosti s darem a zbožností lidí, v této pasáži konkrétně s pokorou biskupa, jenž obdarovával své kaplany zimním a letním pláštěm, což dokládá vlastnictví minimálně dvou druhů oděvů, tedy teplejšího a lehčího.

*Quamque fuerit largus, si te delectat, o prudens, scire, lector, pelliciam episcopalem
numquam integru per annum portabat, sed unam hiemalem in pascha, alteram estivalem
in festo sancti Wenczelai suis capellanis donat*¹⁶¹

---

¹⁵⁸ Tamtéž, I, 27 (MGH SS rer. Germ. N. S., s. 49): „Zemřela Doubravka, která byla nadmíru nešlechtná žena, protože když se již v pokročilém věku vdala za polského knížete, sundala si závoj z hlavy a položila si na ni panenský vínek, což bylo od té ženy veliké bláznovství.” Překlad s úpravou autorky podle KOSMAS, *Kronika Čechů*, edd. BLÁHOVÁ, HRDINA, s. 61.

¹⁵⁹ Tamtéž, I, 38 (MGH SS rer. Germ. N. S., s. 69): „oděv chlupatý a drsný, utkaný z ocasů a z koňských žíní”

¹⁶⁰ Tamtéž, dodatek (MGH SS rer. Germ. N. S., s. 250): „Nebot řečenému králi položil korunu na hlavu, což měl dělat představený (biskup) Kosmas.”

¹⁶¹ Tamtéž, II, 42 (MGH SS rer. Germ. N. S., s. 148): „Byl štědrý (na) každého, jestli tě těší vědět, o moudrý, čtenáři, biskupský plášť nikdy nenosival po celý rok, ale jeden zimní na Velikonoce a druhý letní na svátek svatého Václava dává svým kaplanům.” Překlad s úpravou autorky podle KOSMAS, *Kronika Čechů*, edd. BLÁHOVÁ, HRDINA, s. 132.

Při popisu oděvu také dává najevo i svůj postoj ke skupině lidí, o nichž píše, což je možné vidět například na popisu pohanů, o nichž říká, že neznali len ani vlnu a že používali v zimě zvířecí kožešiny. U Kosmy také najdeme i zmínku o střevících Přemysla Oráče i o červené tunice, což může být důležitý doklad o barvách spolu s iluminacemi, protože mezi archeologickými nálezy převažují textilní pozůstatky v odstínech hnědé.

*Si non eum notabilem redderet rubra tunica*¹⁶²

Kosmova slovní zásoba zahrnuje obecné pojmy pro oblečení, oděv, šat (*vestis*, *vestmentum*, *indumentis*, *habitum*, *orarium* atd.), které doplňuje konkrétním přívlastkem, knížecí (*principalis*), královský (*regalis*), poustevnický (*heremiticus*), mnišský (*monachicus*). Podobně u bot se drží pojmů *calciamentum*, *coturnus* a u duchovních *sandalium*, užívá i konkrétních pojmů, které je možné přiřadit ke konkrétním druhům oblečení (*tunica*, *camisia*, *bracis*, *mitra*). Korunu při korunovaci Vratislava označuje jako *diadema* (myšlena jako nádherná královská koruna, v textu je však použit i termín *corona* a *circulum*, čímž by měla být myšlena obroučka či čelenka. Zvláštními pojmy, které se v rámci zkoumaných kronik vyskytují pouze v Kosmově kronice, jsou *cyclad*, zde ve významu drahých zdobených šatů, užívaných pro slavnostní příležitosti, a *thalarium*, u něhož je velmi ojedinělé použití v rámci středověké latiny. Kosmas byl velmi vzdělaný, kromě citací Bible a antických autorů užíval i přísloví. Jedno z nich se užívá dodnes, byť v trochu jiné podobě, protože v dnešní době místo tuniky říkáme kabát.

*Quis enim ignorat, quod camisia propior sit corpori quam tunica?*¹⁶³

---

¹⁶² Tamtéž, III., 23 (MGH SS rer. Germ. N. S., s. 191): „Kdyby ho neprozradila červená tunika“

¹⁶³ Tamtéž, III, 58 (MGH SS rer. Germ. N. S., s. 235): „Kdo by nevěděl, že košile je tělu bližší než tunika?“

7.2. První pokračovatelé Kosmovi

Na Kosmovi jako zakladateli české historiografie jsou závislá následující díla, která vznikla později. Vědomě a chronologicky na něj navazuje skupina autorů, tzv. Pokračovatelé Kosmovi. Nejstarším pokračováním je Kanovník Pražský, jenž začíná již rokem 1126 a končí 1142. Dílo vzniklo nejspíš ve dvou fázích. První část psal do roku 1130, k práci se pak vrátil zřejmě roku 1141, zbytek, od roku 1142, už napsal někdo jiný, pravděpodobně o deset let později. Z jeho textu lze vyvozovat, že byl českého původu, znal česká jména, prostředí i zvyky a soudě dle jeho informovanosti se mohl pohybovat u dvora, nebo mít alespoň blízké styky s dvorským prostředím. Měl zálibu v pozorování astronomických jevů. Badatelé se také snaží z jeho zmínek v textu odhalit, zda šlo o kanovníka vyšehradského, nebo kanovníka pražského u svatého Víta. Dřívější hypotézy vycházely ze vzájemných ne zcela přátelských vztahů mezi kapitulami, což však vylučuje ve své hypotéze Lukáš Reitinger, který poukazuje autorův styl psaní, více detailů uvádí o kapitule a o kostelu svatého Víta, Václava a Vojtěcha.¹⁶⁴

Kosmas vypouští informace o slovanské liturgii a Sázavském klášteře. Aby byla tato dějinná mezera vyplněna, další kronikář, zvaný Mnich Sázavský, se vrací do Kosmovy doby, do které Kanovník Pražský nezasahoval. Doplňuje historii kláštera od roku 1030 a po roce 1125 pokračuje v klášterní kronice s přesahy do politických událostí, končí rokem 1162. Dílo bylo sepsáno v 70. letech 12. století a podle aktuálních poznatků je dílem jednoho autora.¹⁶⁵

7.2.1. Odívání u Prvních pokračovatelů Kosmových

V kronice Mnicha Sázavského jsou také zmínky o oděvu, a to v souvislosti s duchovním i světským prostředím. Využívá obecné označení pro oděv (*vestitus, habitum*) a i konkrétní označení jako je infule, mitra (*infula*) a žíněná košile (*cillicium*).

*et cilicium sancti Wenceslai inventum est*¹⁶⁶

---

¹⁶⁴ Lukáš REITINGER, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?: první Kosmův pokračovatel v kontextu dějepisectví přemyslovského věku*, in: Český časopis historický = The Czech Historical Review, Praha: Historický ústav AV ČR Roč. 113, č. 3 (2015), s. 635-668.

¹⁶⁵ NECHUTOVÁ, *Latinská literatura do roku 1400*, s. 73-75.

¹⁶⁶ *Mnich Sázavský* (FRB II., s. 262): „Byla nalezena žíněná košile svatého Václava“

Největší pozornost věnuje povýšení knížete Vladislava na krále roku 1158, nepopisuje však oděv, nýbrž korunu (*corona*), ozdobenou drahými kameny a perlami, již měl na největší svátky nosit i sám císař.

*Attamen quia terram tuam auro et argento et omnium pretiosarum rerum copia scimus redundare, et nichil in talibus tibi rarum existere, accipe e dei gratia et nostra benevolentia tibi, quam tradimus, regni coronam et regiae potestatis et honoris dignitatem in regno tuo. Et haec dicens iussit proferri coronam auream gemmis, pretiosis lapidibus mire adornatam, qua videlicet ipse imperator in summis festivitibus uti ferebatur.*¹⁶⁷

Kanovník Pražský už ve svých letopisech věnuje odívání více prostoru, avšak ani od něj nemáme velké množství informací. Zajímavé jsou dvě zmínky, a to o tlumoku (*mantica*), jenž se objevuje poprvé a zde byl dokonce ukraden vojákovi, bohužel není popsáno, co v něm bylo, a poté o náušnicích (*inauris*), jež sloužily jako oběť. Je však spíše nepravděpodobné, že by se jednalo o náušnice přímo do ucha. Z archeologických nálezů známe šperky, které se věšely na například na čelenku k uším. I u Kanovníka Pražského se ve vybraných pasážích setkáme s oděvem jako privilegiem, opět se povoluje užívat mitry a sandály.

*praedictae ecclesiae ministris, videlicet presbytero, diacono, subdiacono et etiam praeposito transmisit, et ad insigne apostolicae autoritatis eis perpetuo hiis uti concessit, sandalia et mitras.*¹⁶⁸

Užívá i obecných pojmů pro šaty, oděv, oblečení (*vestis, habitum*), i konkrétní označení, a to pro korunu (*corona*) a církevní oděvy a doplňky (*sandalium, mitra, annulus, baculum*).

7.3. Letopisy Vincencia a Jarlocha

Další dvě díla bývají spojována, protože byla nalezena společně, a to ve Strahovském rukopise. Oba letopisy jsou na vysoké literární úrovni, jsou lepší než první pokračovatelé, jejich informace jsou důvěryhodné. Vincencius je dobře seznámený s událostmi a má

---

¹⁶⁷ Tamtéž (*FRB II.*, s. 265): „Poněvadž však víme, že tvá země oplývá zlatem, stříbrem i hojností všech drahocenných věcí a že ti nic z takových (věcí) není vzácné, přijmi z milosti Boží a z naší dobroty, kterou ti vzdáváme, královskou korunu i královskou moc a čestné postavení ve svém království. A když tohle říkal, nařídil přinést zlatou korunu nádherně (podivuhodně) ozdobenou perlami a drahými kameny, kterou totiž sám císař na nejdůležitější svátky sám nosíval.“ Překlad s úpravou autorky podle Karel HRDINA, Václav Vladivoj TOMEK, Marie BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974, s. 24.

¹⁶⁸ Tamtéž (*FRB II.*, s. 206): „Zmíněným kostelním služebníkům, tedy knězi, jáhnovi, podjáhnovi a také proboštovi předal, a ke znamení papežské autority jim navždy povolil toto užívat, sandály a mitry.“ Překlad s úpravou autorky podle HRDINA, TOMEK, BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 42.

vynikající vypravěčské schopnosti. Pocházel z českého prostředí, s biskupem Danielem, jehož byl kaplanem, cestoval při jeho diplomatických cestách například do Uher či Itálie. Začíná vyprávěním o Vladislavovi (1140–1174), avšak náhle končí rokem 1167 a dílo zůstalo nedokončené. Je velmi pravděpodobné, že k některým pasážím se chtěl autor ještě vrátit.

Na Vincencia navazuje Jarloch, také zvaných Gerlach, opat Milevského kláštera. Bezprostředně pokračoval smrtí Daniela, biskupa pražského, na italské cestě. Třetinu díla zabírá legenda o Jarlochově učiteli Gotšálkovi. Zmiňuje konec vlády krále Vladislava I. A velkou pozornost věnuje Soběslavu II., jehož velmi opěvuje. Končí povýšením Přemysla Otakara na krále roku 1198. Dílo se nedochovalo kompletní, ve Strahovském rukopise končí uprostřed slova. Další folia se pravděpodobně ztratila ještě před husitskými válkami. Stejně tak víme, že dílo nevzniklo najednou, poslední recenze jsou podle posledních zjištění z let 1215–1222. Informace o Jarlochovi čerpáme částečně z jeho díla. Zřejmě se narodil r. 1166, nicméně není úplně jistý jeho původ. Někteří historikové se domnívají, že byl porýnský Němec, možná ze šlechtické rodiny, a s českým prostředím se posléze ztotožnil. Studoval v Německu, kde pobýval do roku 1177, a po smrti Gotšálka († 1187) se po vysvěcení na kněze stal opatem Milevského kláštera. Zemřel před rokem 1234. Zřetelně se orientuje na církevní prostředí a církev a ke světskému prostředí se chová rezervovaně, přestože ke knížeti Soběslavovi chová určité sympatie.¹⁶⁹

7.3.1. Odívání u Vincencia a Jarlocha

Oba autoři přinášejí podstatně více informací než První pokračovatelé Kosmovi. Vincencius se stejně jako ostatní kronikáři věnuje církevnímu i světskému prostředí, dokonce zmiňuje podrobněji různé události. Pro české prostředí byla významná korunovace, při níž byl král ozdoben královskou korunou (*diademata*), kterou nezapomíná zaznamenat ani Vincencius. Popisuje také průběh zadostiučinění, při kterém dvanáct konšelů šlo naboso (*nudipedes*). Poprvé se zde také objevují rukavice, konkrétně v souvislosti se zvykem odvržení rukavice jako symbol pro uvržení do klatby.

*per suae obiectionem cerotecae ex more antiquorum imperatorum eos publice in suum bannum mittit.*¹⁷⁰

---

¹⁶⁹ NECHUTOVÁ, *Latinská literatura do roku 1400*, s. 75–78.

¹⁷⁰ *Letopis Vincenciův* (FRB II. s. 434): „a dle způsobů starých císařů odvržením rukavice veřejně je dal do své klatby” Překlad s úpravou autorky podle *Letopis Vincenciův* (FRB II., s. 434).

Je zde zaznamenaná informace o tom, že i císař nosil korunu (*diadema*) ve významné dny, zde konkrétně na svátek Narození Páně. Bez povšimnutí nelze nechat větu o obmotání nohou senem místo bot, i o úniku biskupa z požáru pouze v pláštíku, jenž sloužil i jako příkrývka, a v jednom střevíci. Jako příkrývka sloužily i kožešiny, v nichž utekla daná osoba před smrtí.

*et ut cito mortem evadat, clamat et solummodo pelliculis, quibus tunc coopertus erat, vestitum et vilibus calceatum calceolis*¹⁷¹

Nákladně zdobený oděv byl spolu s různými klenoty i drahými látkami oblíbeným darem ať už cizímu poselstvu, cizím panovníkům, rodinným příslušníkům a také svatým a kostelům. U Vincencia se setkáváme například s obdarováním kostela svatého Václava a daru královně Juditě od Řeků i od Uhrů.

*Domna vero Judita...tam Grescorum quam Ungarorum auro, argento, palliis et indumentis preciosissimis ditata et ornata.*¹⁷²

Dokonce se zde můžeme setkat s přímou charakteristikou i s popisem oděvu, který měla nějaká osoba na sobě. Přesněji jde o zpěváka. Byl oblečen do alby a chórové kápě z hedvábí a v ruce měl hůl. V kronikách jsou zachyceny také zvyky, související s oděvem. Vincencius konkrétně píše o ponížení protivníka tím, že musel podstoupit cestu nebo předstoupit před císaře bos, a také házení rukavice, v jeho době například symbol uvržení do klatby.

*per suae obiectionem cerotecae ex more antiquorum imperatorum eos publice in suum bannum mittit*¹⁷³

Z hlediska slovní zásoby je Vincencius poměrně bohatý. Používá obecná označení pro šaty, roucha, oděv, oblečení (*vestis, indumentum*), ale i konkrétní názvy světského i církevní oblečení, jako kasule (*casula*), boty (*calceatum*), superpelice (*superpellicia*), kápě (*cappa*), alba (*alba*), plášť (*pallium*) atd. Stejně jako Kosmas pro označení koruny používá *corona a diademata*.

---

¹⁷¹ Tamtéž (FRB II., s. 414): „a aby rychle unikl smrti, křičí, a oděn jen v kožešiny, jimiž byl přikryt, a obut v laciné boty”

¹⁷² Tamtéž (FRB II., s. 458): „Paní Judita...byvší obdarována a ozdobena jak od Řeků tak i od Uhrů zlatem, stříbrem, látkami a přeskvostnými oděvy”

¹⁷³ Tamtéž (FRB II., s. 434): „a dle způsobů starých císařů odvržením rukavice veřejně je dal do své klatby” Překlad s úpravou autorky podle *Letopis Vincenciův* (FRB II., s. 434).

Jarloch není tak podrobný jako Vincencius, popisuje pokání za veřejné provinění, kdy daný člověk šel bos a ve vlněném postním oděvu (*laneus carenus*). Dozvídáme se od něj také v útržcích něco o pokorném oděvu, například u mnicha, jenž na cestě nespal na poduškách (*culcitra*), ani nepoužíval prostěradlo (*linteamine*) a vždy jezdil na koni v kápi (*cappa*), místo toho, aby si ulehčil a vzal si škapulíř (*scapularis*) nebo kuklu (*cuculla*).

*Positus in itinere non dormivit super culcitra, non est usus linteamine, non equitavit in scapulari vel cuculla ob relevandum aliquando nimium calorem, sed semper in cappa.*¹⁷⁴

Stejně jako Kanovník Pražský i Jarloch se zmiňuje o mošně (*mantica*) a zmiňuje i lepší oděv strahovských bratří, hedvábné kápě (*sericis capis*), které si oblékli u příležitosti přivítání významného hosta ve svém klášteře. Zajímavá je i zmínka o cestě knížete Oldřicha od císaře, kdy se pro svoje bezpečí i bezpečí svých lidí převlékl do poustevnického oděvu (*peregrinus habitus*). Setkáváme se zde tedy s rozličnými druhy oděvů pro různé příležitosti, postní vlněný oděv, poutnický oděv (*peregrinus habitus*) či křestní tunika (*baptismalis tunica*).

*Proxima aestate Vdalricus et sui revertuntur, honeste quidem licentianti ab imperatore, sed tam attenuati, ut assumpto peregrino habitu scutum et gladium commutauerint in peram et baculum.*¹⁷⁵

Stejně jako ostatní autoři používá obecnou slovní zásobu (*habitus, vestis, indumentum*), má však i výrazy pro konkrétní kousky oděvu, pro křestní tuniku (*baptismala tunica*), kápi (*cappa*), vlněný postní šat (*laneus carena*), plášť (*pellicium*), spodní kalhoty (*femoralia*), klobouk (*pileum*) atd. Z doplňků a klenotů můžeme jmenovat mošnu (*mantica*), korunu (*corona*), střevíce (*celceos*) bez řemíků (*sine corrigiis*).

7.4. Druhé pokračování Kosmovo

Jako Druhé pokračování jsou označovány Výpisky z Vincencia a Jarlocha, Příběhy krále Václava I, Příběhy krále Přemysla Otakara II., dvoje Vypravování o zlých letech po smrti Přemysla Otakara II. a zbytek je označován jako Letopisy české, jež někdo poskládal dohromady ze starších děl. Za jejich základ mohly posloužit nějaké úřední

---

¹⁷⁴ Tamtéž (FRB II., s. 494): „Na cestě nespal na poduškách, neužíval prostěradla, nejezdil na koni ve škapulíři nebo kuklu, aby si odlehčil pro nějaké veliké vedro, nýbrž vždy v kápi” Překlad s úpravou autorky podle *Letopis Jarlochův* (FRB II., s. 494).

¹⁷⁵ *Letopis Jarlochův* (FRB II., s. 470): „Příští léto se Oldřich a jeho lid vraceli, sice počestně propuštěni od císaře, ale tak oslabeni, že vzavše si poutnický oděv, pavézu a meč vyměnili za mošnu s hůl.” Překlad s úpravou autorky podle *Letopis Jarlochův* (FRB II., s. 470).

záznamy, vedené u kostela svatého Víta. Výpisky z Vincencia a Jarlocha vznikly pravděpodobně ve 13. století. Sepsány byly zřejmě dvěma autory, přičemž hlavně ten druhý si hodně všimal počasí. Příběhy krále Václava I., sepsané před rokem 1253, psal písař, jenž byl velmi dobře obeznámen se situací, pravděpodobně to byl svatovítský kanovník, stejně tak jako u Příběhů krále Přemysla Otakara II., avšak podle Köpkeho byly Příběhy sepsány asi čtyřmi autory. Usuzuje z různosti slohu a mluvy. Letopisy české sepsal jiný kanovník, a protože tam chybí Václav III. (1289–1306), musela kompilace vzniknout mezi lety 1283 a 1289. Vypravování o zlých letech vzniklo z velké části mezi lety 1279 a 1283, s čímž však nesouhlasí K. Hrdina, po skončení braniborského poručnictví byla kronika přepracována, nejedná se o stejného autora jako u příběhů, avšak šlo o svatovítského kanovníka.¹⁷⁶

7.4.1. Odívání ve Výpiscích z Vincencia a Jarlocha

Výpisky z Vincencia a Jarlocha doslovně přebírají starší zápisy, u oděvu bez jakékoliv vlastní inovace, nelze tedy je posuzovat z hlediska jejich nového přínosu, ani pozorovat jejich slovní zásobu.

7.4.2. Odívání v Letopisech českých

Sepisovatel letopisů se věnuje výhradně církevnímu prostředí a svátkům. Popisuje vstup svaté Anežky do kláštera a přijetí oděvu chudých paní (*habitum pauperum dominarum*), omezení pro dobu půstu, kdy byly povoleny pouze dva zvony a postní oděv (*ornatus quadragesimali*), i kdyby byl jakkoliv významný svátek. Během významných svátků, například svátek očistění blahoslavené Marie, nosil panovník korunu (*corona*), zde je v ní zachycen Přemysl Otakar II, jenž šel k procesí.

*et hoc in festo beatae Mariae purificationis, vocatis ad hoc festum omnibus nobilibus Bohemiae, Moraviae et Austriae. Ipso die idem rex coronatus regia corona venit ad processionem*¹⁷⁷

Opět i zde je zmínka o slavnostních kápích (*cappis sollemnibus*) strahovských bratří. Autor využívá obecné pojmy pro oděv, šaty, odívání (*habitum, ornatus*), i konkrétní označení částí oděvu, například kápě (*cappa*).

---

¹⁷⁶ HRDINA, TOMEK, BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 196–209.

¹⁷⁷ Tamtéž (FRB II., s. 299): „a to na svátek očistění blahoslavené Marie, svolání k tomu svátku všechny vznešené z Čech, Moravy a Rakouska. Toho dne týž korunovaný král (tedy Přemysl) maje na hlavě královskou korunu šel k procesí“ Překlad s úpravou autorky podle HRDINA, TOMEK, BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 132.

7.4.3. Odívání v Příbězích krále Václava I.

V příbězích krále Václava se opět setkáváme s tím, že králi pokládal korunu (*corona*) na hlavu pouze biskup, byť v tomto případě u toho snad měli být činní oba dva biskupové, pražský i olomoucký. Král Václav je zde oblečen do královských ozdob (*ornamentis regalibus*) a v ruce má jablko (*pomum*) a žezlo (*sceptrum*).

*Quoniam ipso die omnibus indutus ornamentis regalibus ad ecclesiam sancti Francisci venit, et coronam regalem per manus episcoporum Pragensis videlicet et Olomucensis, capiti suo impositam suscepit, et sic clamide regali indutus ac pomum et sceptrum in manibus gestando*¹⁷⁸

7.4.4. Odívání v Příbězích krále Přemysla Otakara II.

V Příbězích krále Přemysla Otakara II. se autor oděvem zabývá v církevním i světském prostředí. Popisuje vzhled mučedníků v tunikách (*tunica*) a svatého Vojtěcha v kněžském rouchu (*ornatus pontificalis*). Oděvu si všímá i v souvislosti s různými dary, ať už jde o obecný popis, například že někdo někomu daroval svůj oděv, byť byl sebecennější, nebo obdarování poslové, kteří dostali prsteny, pestré klenoty a oděv, podobné složení je i u darů pro cizí vévody a knížata.

*Quam innumera dona dedit extraneis ducibus, principibus in auto, argento, equis, annulis. vestibus, exprimere non valeo.*¹⁷⁹

V době půstu krmil a šatil pět set chudých, drobnou informaci najdeme i ke korunovaci královny, po vyslechnutí mše jí položil korunu (*corona*) na hlavu. Víme také, že ke mši se kněží převlékali v kapli svatého Michala, kterou Přemysl Otakar II. nechal rozšířit. Zajímavá je však zmínka o špercích uherského krále, který přijel a měl zlaté řetízky, jež mu visely ze skrání (*aureas murenulas iuxta tempora*). Je možné, že u nás tato móda již nebyla rozšířená, když to autorovi přišlo natolik zajímavé, aby to zapsal.

---

¹⁷⁸ *Příběhy krále Václava I.* (FRB II., 306–307): „Poněvadž toho dne přišel oděný ve všechny královské ozdoby do kostela sv. Františka a přijal královskou korunu položenou na svoji hlavu skrz ruce biskupa pražského a patrně i olomouckého, a tak oblečen do královského pláště a nesouc v ruce jablko a žezlo“ Překlad s úpravou autorky podle HRDINA, TOMEK, BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 105.

¹⁷⁹ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.* (FRB II., s. 334): „Co nesčetných darů dal cizím vévodům a knížatům ve zlatě, stříbře, koních, prstenech a šatech, nejsem schopen vyjádřit.“ Překlad s úpravou autorky podle HRDINA, TOMEK, BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 152.

Pozornost autor věnuje korunovaci královny během slavnostní mše, které sám král dal zlatou korunu na hlavu. A i zde se můžeme setkat s informací o krádeži oděvu, mnohem více to však najdeme ve Vypravování o zlých letech.

*pauperum spoliationes in pecoribus, iumentis et certeris animalibus ac altilibus diversi generis, in vestibus, in frumento et pabulo quadrupedum.*¹⁸⁰

Trochu konkrétnější je při líčení událostí po smrti krále Přemysla Otakara II., kde vyzývá ke smutku za mrtvého panovníka a připomíná, co všechno dobrého vykonal a čím vším je obdaroval. Píše, že je odíval šarlatem (*coccinus*) a zlatými rouchy (*ornamenta aurea*). Zmiňuje nejdražší roucha s třásněmi (*ornamentorum pretississimorum cum altitudo mundana*). V královské kapli měla být drahocenná roucha z purpurových balkinů a kmentů (*balikinis purpura et bysso*) setkaná do kasulí (*casula*), dalmatik (*dalmatica*), kápí (*cappa*) a jiných ozdob (*aliis ornatibus*).

*regem vestrum, qui vestiebat vos coccino in deliciis, et praebebat ornamenta aurea cultui vestro, accincti velamine ornamentorum pretississimorum, quibus etiam fucatis ostro fimbriis radiantia fila pendebant, quibus seculi arridebat pompa et altitudo mundana tumescebat. Ornatus capellae regiae non nisi de pretiosissimis balkinis purpura et bysso contextus erat in casulis, dalmaticis, cappis et allis ornatibus.*¹⁸¹

Autor užívá obecných pojmů pro šaty, oděv, roucho (*vestis, vestentum, ornamentum, ornatus*), i konkrétní označení některých částí, například tunika (*tunica*), dalmatika (*damatica*), kasule (*casula*), kápě (*cappa*), doplněné o barvy (*purpura, coccinus*) nebo o materiály (*balcino, byssus*).

7.4.5. Odívání ve Vypravování o zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara II.

Autor se v této části Kosmova druhého pokračování také věnuje církevnímu i světskému prostředí. Ze světského prostředí je zajímavá hned první pasáž, věnující se odívání, v níž se uvádí, že pán opatřil oděvem celý svůj dvůr od urozených po

---

¹⁸⁰ Tamtéž (FRB II., s. 333): „okrádání chudých o dobytek, stáda i jiná zvířata, a také o rozmanitou drůbež, o šatstvo, obilí a krmivo pro čtyřnohá zvířata“ Překlad s úpravou autorky podle HRDINA, TOMEK, BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 150.

¹⁸¹ Tamtéž (FRB II., s. 334–335): „vašeho krále, jenž vás odíval šarlatem v rozkoších a poskytoval vám k ozdobě zlatá roucha; vy, kteří jste bývali oděni v nejdražší roucha, na nichž také visivaly třásně z nití, zbarvených zářícím nachem. Roucha královské kaple nebyla z ničeho jiného než z nejdrahocennějších purpurových balkinů a kmentů setkané do kasulí, dalmatik, kápí a jiných ozdob.“ Překlad s úpravou autorky podle HRDINA, TOMEK, BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 152.

čeled', a všechno oděv, mnohdy velmi nádherný i s podšívkou (*subducto vestitis*) a opatřil všechno svým znakem.

*et aliis capellanis episcopalis curiae, omnius, pretiosissimo indumento vario subducto vestitis plenarie et palilibus mandurinis – nobiles etiam, milites dominacellosque curiae suae superiores, mediocres et infimos vestivit ex integro cuiuslibet vestimentis*¹⁸²

Velmi podrobný je i u popisu obdarování pražského kostela svatého Víta, Václava a Vojtěcha, jemuž byly věnovány rozličné druhy oděvu, kasule (*casula*), dalmatika (*dalmatica*), podšívka z bílého aksamitu s velkými lemy (*subtile de axamito albo cum limbis magnis*), blíže neurčité černé látky se zlatým vytkáváním (*apparatum nigrum cum aureo textum*), oltářní látky z bílého balkinu podšité červeným cendatem, tedy jemná lněná látka (*pallam altaris de albo balcyno, farrantum de ruffo cendato*), látka s vyšitým lvem a orlem (*pallam, in qua est leo et aquila de plumario opere*), tři oltářní ubrusy s vytkávanými širokými obrubami (*tria mensalia altaris cum latis praetextis*), pruhovaný aksamit (*strifeus axamitus*) a další ubrusy.

Poprvé se tu setkáváme s názvy pro přeslici (*colo*) a vřeteno (*fusus*), byť to není nijak rozvedené, a kdybychom tyto pojmy do dnešních dnů bývali zapomněli, těžko by se nám chápalo, o co přesně jde.

*Femina in colo et fusio*¹⁸³

Po bitvě na Moravském poli a obsazení Čech Branibory nastaly pro České země nelehké časy. Autor zde popisuje plenění i trestné činy, které se během tohoto období udály. Lidé byli obráni o oděv a jelikož neměli na to, aby ho vykoupili zpátky, chodili v pytlích (*saccis*). Jiní prodávali náramky (*aarmillas*), náušnice (*inauris*) a řetízky (*monilla*) svých manželek a obecně všechny ozdoby, jež patřily k ženským šatům, což mohly být například různé brože nebo ozdobné pásy.

*aliqui in familia sua consumptis vendebant de uxoribus suis armillas, inaures, monilia et omnem ornatum, qui cultui femineo competebat in vestitu*¹⁸⁴

---

¹⁸² *Vypravování o zlých letech* (FRB II., s. 338): „též jiné kaplany biskupského dvora, všechny oblečené v nejnádhernější oděvy s pestrou podšívkou a kuní kožichy – urozené, vojáky a panoše svého dvora, vyšší, střední i nižší odíval do zcela nových šatů“ Překlad s úpravou autorky podle HRDINA, TOMEK, BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 155.

¹⁸³ Tamtéž (FRB II., s. 354): „žena s přeslicí a vřetenem“

¹⁸⁴ Tamtéž (FRB II., s. 356): „Někteří ve svých rodinách prodávali náramky, náušnice a řetízky svých manželek a vůbec všechny ozdoby, které patří k ženským šatům“

Laici i klerici snesli cennosti, včetně prstenů (*annulus*), náhrdelníků (*monilibus*) i jiné vzácné kusy oděvů do pražské pokladnice s domněním, že tam budou v bezpečí. Nicméně nakonec autor uvádí, že Němci vtrhli do kostela a pošlapali kněžská roucha (*ornamenta sacerdotalia*). Na druhé straně se dozvídáme o ženě, jejíž šaty nemohly stát více než dvě vejce.

*tegumentum vero corporis eius duo ova valere non poterant*¹⁸⁵

Pozornost věnuje i jednomu trestnému činu, při kterém žena nalákala do svého domu dobře oblečeného malého čtyřletého chlapce, pravděpodobně z řemeslnické měšťanské rodiny, a tam ho zabila kvůli jeho šatům a chtěla je prodat na trhu. Bohužel pro ni šaty poznal řezník, soused chlapce, ženu zdržel a po příchodu otce malého hochy byla zadržena a odevzdána soudci, jenž ji poslal na šibenici.

*Considerans itaque quidam maccellarius mulierem deferentem vestimenta in humeris, sicut mos est deferri vestes venales iuxta consuetudinem fullonum, aggressus eam coepit quaerere ab ea, quanti pretii essent vestimenta. Erat enim vicinus eius, cuius filius peremptus erat, et cognitis vestibus duxit eam ad maccellariam suam, dicens se velle emere et incontinenti solvere; at illa secuta est eum. Venientes autem ad locum praedictum, maccellarius acceptis vestibus diligentius coepit intueri, an filii vicini ipsius sint, sicut suspicabatur. Cumque plenius cognovisset, quaesivit, ab ea, ubi vestes accepisset. At illa respondit: Domina quaedam dedit mihi ad vendendum eas. At ille: Furtim sublatae sunt vestes; et denegatis vestibus, suspendit eas in maccellaria sua supra perticam, et in prolixiori sermone, infra quem deferri possit negotium ei, cuius interest, detinebat eam. Muliere vero iam ferventius certante pro restitutione vestimentorum, mox apparuerunt famuli, quaerentes puerum, et cognitis vestibus detinuerunt feminam, et praesentaverunt patri cum vestibus pueri occisi. Pater cognita veritate praesentavit iudici, iudex patibulo eam adiudicavit.*¹⁸⁶

---

¹⁸⁵ Tamtéž (FRB II., s. 357): „Odění jejího těla nemohlo stát za dvě vejce“

¹⁸⁶ Tamtéž (FRB II., s. 358): „Tu jistý řezník spatřiv ženu nesoucí na pažích šaty, jak obyčejně nosívají vetešníci šaty na prodej, přistoupiv k ní, začal se jí vyptávat, zač by byly ty šaty. Byl totiž sousedem toho, jehož syn byl zabit, a poznav šaty, vedl ji do svého krámu, říká, že chce koupit a hned zaplatit; ale ona ho následovala. Když však přišli na řečené místo, řezník začal bedlivě prohlížet šaty, které dostal, zda opravdu náležejí synu jeho souseda, jak tušil. A když je lépe poznal, ptal se jí, kde šaty dostala. A ona odpověděla: Jakási paní mi je dala k jejich prodeji. On však: šaty jsou pokradmu svlékány, a odepřev šaty, pověsil je ve svém krámě na tyč a v širším hovoru, během něhož by mohla věc být oznámena tomu, koho se týkala, zadržoval ji. Žena se však již prudčeji domáhala vrácení šatů, brzy se objevili sluhové hledající chlapce, a poznavše šaty, zadrželi ženu, a přivedli ji k otci s šaty zabitého hochy. Otec poznav pravdu, odevzdal ji soudci, soudce šibenici.“ Překlad s úpravou autorky podle HRDINA, TOMEK, BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 177.

Vedle obecných pojmů (*vestis, ornamentum, apparatus*) se v textu nachází i názvy konkrétních oděvů, například *casula*. Z doplňků a různých ozdob (*ornatum*) vyjmenovává prsteny (*annulus*) či náhrdelníky (*monolis*). Poměrně podrobně popisuje vybavení kostela svatého Víta, Václava a Vojtěcha i s materiály (*aksamit, cedanto, balcyno*), barvami (*aureus, nigerus, albus, ruffus*) i vzorem (*strifeus*).

7.5. Zbraslavská kronika

Dílem vysokého významu je *Cronica Aule Regie*, sepsaná ve Zbraslavském klášteře mezi lety 1305 a 1339. Kronika je rozdělena do tří knih. První začíná vládou Přemysla Otakara II. a pokračuje do roku 1316, druhá navazuje rokem 1317 a končí rokem 1333, třetí popisuje události mezi lety 1334 až 1338. Zatímco Ota Durynský se více věnoval oslavě zakladatele kláštera Václava II., Petr Žitavský se mimo oslavy zabýval i okolními událostmi. Díky autogramu Petra Žitavského víme, jak s textem pracoval, že se k textu opakovaně vracel. Přestože za autory kroniky jsou uváděni oba opati, autorem autografu je pouze Petr Žitavský, jenž pracoval s textem svého předchůdce a pro výsledné dílo ho upravil.

O životě Oty Durynského máme jen pár informací. Do kláštera přišel někdy před polovinou 90. let 13. století, určitě to bylo před smrtí manželky Václava II, Jitky (Guty) Habsburské († 1297), ve stejném roce nahradil prvního opata Konráda, ale po půl roce rezignoval na funkci a úřadu se opět ujal Konrád. Zemřel zřejmě v březnu 1314. O druhém autorovi, Petru Žitavském, nemáme před vstupem do kláštera téměř žádné informace. Vzdělání se mu patrně dostalo v Itálii, roku 1297 byl, ještě však ne jako řeholník, svědkem korunovace Václava II., jak vyplývá z jeho vlastních slov, a do kláštera vstoupil před rokem 1305. O jeho přítomnosti v klášteře víme poprvé při pohřbu Václava II. († 1305). Byl přítomen u jednání s Jindřichem Lucemburským a po dosazení Jana Lucemburského na trůn se stal důvěrníkem královny Elišky Přemyslovny a spolu s královským párem cestoval. Roku 1316 byl jmenován opatem. Díky svým kontaktům mohl do kroniky vložit poměrně přesné vyprávění o událostech, pohyboval se i na dvoře markraběte Karla po roce 1333. Poslední zmínka o něm je z roku 1339, následující rok měl již klášter nového opata.¹⁸⁷

---

¹⁸⁷ Petr ŽITAVSKÝ, *Cronica Aule regie*, MGH SS 40, s. X–XXVII.

7.5.1. Odívání ve Zbraslavské kronice

Z kroniky se dozvídáme poměrně podrobné informace k odívání, zabývá se jak střihy oděvu, tak látkami, barvami, dokonce i úpravou vlasů a vousů. Církevnímu prostředí se věnuje pouze v souvislosti s prostým popisem oděvu duchovních osob, například biskupové a kardinálové jáhnové oděni v pluviálech (*pluvial*). I ostatní zmínky o duchovních osobách jsou spíše obecného charakteru.

Protože jde částečně o klášterní kroniku a oslavu svého zakladatele, velmi podrobně se věnuje smrti a pohřbu krále Václava II. Po umytí byl oblečen do nejvznešenějších královských rouch (*regalibus vestimentis nobilissimis*), královské koruny (*dyadema*), v ruce držel žezlo (*ceptrum*) a zlaté jablko (*pomum auream*) a na prstu měl prsten (*annulus*), avšak prý se to neslučovalo s přáním krále Václava II., který si údajně přál být pohřben ne v kmentu (*bysus*), ani v nachu (*purpura*), ani v čistém bílém plátnu (*mundo syndoni*), ale v levném šedavém suknu (*griseo panno villi*). S veškerou výbavou, tedy pozlacenou korunou (*corona*), žezlem (*sceptrum*), jablkem (*pomum*), šlechtickými rouchy (*nobilium vestium*), náramky (*monilium*), prsteny (*annulorum*) a královskou nádhernou výzdobou (*regalium apparatusu ornatu*) byl vložen do hrobky.

Quo loto illud eisdem regalibus vestimentis nobilissimis, quibus rex coronatus fuerat, induitur, dyadema capiti, ceptrum et pomum aureum utrique manui imponitur, digitus annulo redimitur. In hoc quidem satisfactum est regali statui, sed nequaquam humili regis affectui. Ipse namque paulo ante affectaverat, quod mortuus non deberet bysso aut purpura indui aut mundo involvi syndoni, sed potius aliter griseo panno vili.¹⁸⁸

Jedna z nejznámějších pasáží popisuje podivuhodnou zručnost Elišky Přemyslovny, která si sama měla ušít a připravit drahocenné šaty a ženské ozdoby, přestože nebyla nikým podporovaná. Stála vedle Markéty, královny římské, ve zlaceném šatě, jímž předčila všechny ostatní přítomné dámy. Nebylo to však překvapivé pro ty, kteří pravidelně Elišku navštěvovali, byla vyučená v umění a byla zvyklá dělat věci ze zlata a stříbra, perel a drahokamů. Opět zde však vyvstává otázka, nakolik jde o líčení

---

¹⁸⁸ Tamtéž, I, 80 (MGH SS 40, s. 157): „Které bylo umyto, bylo oblečeno v táž královská nejvznešenější roucha, v nichž král byl korunován, královská koruna položena na hlavu, žezlo a zlaté jablko je vloženo do jedné a druhé ruky, prst je vykoupěn prstenem. V tom učiněno zadost stavu královskému, ale nikterak pokornému královi přání. Neboť on sám si před tím byl přál, že po smrti nemá být oblečen do kmentu, ani do nachu, ani zabalen v čisté bílé plátno, ale spíše jinak v levné šedavé sukno.“ Překlad s úpravou autorky podle Petr ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika Chronicon Aulae Regiae*, edd. František HEŘMANOVSKÝ, Zdeněk FIALA, Praha 1976, s.137.

skutečnosti a nakolik se zde vyskytuje snaha o vykreslení dcery zakladatele kláštera v nejlepším možném světle.

Quidam tamen de hoc sunt sepe stuporati, quod virgo hec virginitatis et egestatis sue tempore nullius aminiculo suffragante tam preciosum et decorum comparare et adaptare apparatus et muliebre ornamentum et indumentum sibi potuit preparare. Ipsa namque in eisdem induviis in nupciarum suarum sollempniis astitit ut regina a dextris domine Margarethe regine Romanorum in vestitu deaurato circumdata varietate, quod omnibus, qui aderant, stupor erat, et adhuc earundem decor et preciositas vestium decorem superat omnium in vestibus dominarum, quas ego adhuc umquam vidi in regionibus quarumlibet terrarum. Ego vero de precioso habitu ipsius virginis non stupeo nec alter potest stupere, | qui eius consuevit curiam visitare. Ipsa namque arte subtiliter instructa frequenter non videtur nisi propriis operari manibus, panem ociosa non conmedit, sed mittens manum suam ad forcias, quitquit ad cultum Dei et hominum ex auro et argento, margaritis et gemmis preciosis consuevit fieri, ipsa scit et facit. Habet etiam circa se nobiles puellas, que nobilia et subtilia feminea texunt opera. Istius itaque virginis providencia scit de minimis quandoque magna magistrante artificio operari — hodie divicie in ornamentis, que manus texuit virginalis.¹⁸⁹

Ruční práce byly součástí vzdělání mladých dívek napříč společnostmi. Jak bylo již zmíněno výše, základní výroba na vesnicích, pravděpodobně i v nižších vrstvách ve městech, probíhala ve všech domácnostech. Výše postavené měšťanky už měly více možností si oděv a doplňky nakoupit, stejně jako šlechtičny. O vysoce urozených dámách máme informace ve Zbraslavské kronice. Zmiňuje zde zručnost královny Elišky, ale i to, že ručním pracím se věnovaly i dvorní dámy a sama královna Jitka je to měla učit. Koupit si nový oděv bylo mnohdy velmi nákladné, a tak se mnoho věcí opravovalo.

---

¹⁸⁹ Tamtéž, I, 92 (MGH SS 40, s. 203): „Někteří jsou často ohromeni tím, že si mohla panna v době svého panenství a nouze, bez podpory od nikoho opatřit a upravit a napřed přichystat tak drahocennou a zdobenou výbavu a ženské ozdoby a oděvy si připravit. Neboť ona sama stála v týž šatech na slavnosti svého sňatku po pravici královny a paní Markéty, královny římské ve zlaceném šatě, oděna do vyšívání, která všechny, kteří byli přítomni, ohromila, a přesto zdobnost a drahocennost oděvu předčila ozdobou v šatech všechny paní, které jsem kdy viděl v jakékoliv části světa. Já však nad drahocenným šatem této panny nežasnu, ani jiný nemůže žasnout, který byl zvyklý navštěvovat její dvůr. Neboť sama v umění jemně jsouc vyučena, často není viděna jinak, leč pracovat vlastníma rukama, chléb ve volném čase nejíká, ale příkládajíc ruku svou k pevným věcem, cokoli dělává k úctě Boží a lidské ozdobě ze zlata a stříbra, z perel a drahých kamenů. Má také kolem sebe urozené dívky, jež vzácné a jemné ženské práce tkají. A tak důmysl této panny umí udělat z nejmenších věcí vždy velké mistrovské umění. Dnes bohatství na ozdobách, jež utkala panenská ruka.“ Překlad s úpravou autorky podle ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika*, edd. HEŘMANOVSKÝ, FIALA, s. 175.

*Domicellas suas vacare non pertulit, sed singulis singula iniungens opera illam texere, illam vero consuere doctrix sedula erudit.*¹⁹⁰

*hanc reginam, vestram uxorem, non attendite, iubete, ut opus nendo aut consuendo exerceat muliebre*¹⁹¹

Zároveň se Petr Žitavský podivuje nad francouzskými mravy, kterých si během svatby všiml, kdy nevěsta vyšla ze své komnaty s rozptýlenými vlasy na ramenech, bez jakékoliv pokrývky či ozdoby hlavy a oděná ve francouzském rouchu.

*Et re tamen nobis in Bohemie partibus antea non visa facta est admiracio stuprosa: procedebat enim tunc sponsa de thalamo suo sparsis et dissolutis hinc inde super scapulas suas crinibus, sine serto penitus et corona, capite ornamentis nudo, vestita totaliter longissimo gallico indumento.*¹⁹²

U královny Elišky Přemyslovny si nedovolil, pravděpodobně ani nechtěl být kritický vůči ní samotné, jejímu oděvu, mravům nebo čemukoliv jinému. Avšak nemůže se nezmínit o nové módě, jež k nám přišla, a pro historiky, kteří rekonstruují vývoj dějin módy, jsou tyto pasáže velmi důležité. Pohoršuje se nad dlouhými špičatými klobouky, širokými kapucemi, úzkými škorněmi a novým typem šatů, které měly od lokte visící pruh látky, tzv. pachy. Změny se dotkly také úpravy vlasů a vousů. Petr zmiňuje, že někteří se po způsobu barbarů neholí a také se ve vlasech přizpůsobují ženám.

In vestibus tanta est diversa deformitas, quanta difformium menciū diversitas intus dictat. Se quisque reputat feliciorē, qui excogitat novum morem. Curta et arta cum quadam menda circa cubitum dependente in tunica, que quasi auris circumvolat asinina, iam iam videntur plurimum vestimenta. Pillea longa superusque acuta, diversimode colorata portantur in urbibus, plus in via. Nullum iam cernimus tam contemptum in agris arantem rusticum, qui non deferat latum capucium et oblongum. De caligis et sotularibus crura et pedes artissime stringentibus senibus et prudentibus sepe admiracio fit et risus. Nunc clerici parvas crinibus suis textas deferunt in capitibus coronas, magnos vero in

---

¹⁹⁰ Tamtéž, I, 20 (MGH SS 40, s. 46): „Nenechala své dámy zahálet, ale každé jednotlivé ukládající jednotlivé práce, tu tkáti, onu příst, onu však sešívát jako upřímná učitelka naučila.“ Překlad s úpravou autorky podle ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika*, edd. HEŘMANOVSKÝ, FIALA, s. 56.

¹⁹¹ Tamtéž, II, 6 (MGH SS 40, s. 389): „nevšímejte si této královny, vaší choti, poručte, ať se zaměstnává ženskými pracemi, předením nebo tkaním“

¹⁹² Tamtéž, I, 101 (MGH SS 40, s. 234): „Taková věc nám však v českých krajinách nebyla viděna, nastal ohromující údiv: neboť vycházela tehdy nevěsta ze své komnaty s rozptýlenými a rozpuštěnými vlasy sem a tam po svých ramenech rozvolněnými, zcela bez vínku a koruny, ozdob hlavy, celá oděná velmi dlouhým francouzským rouchem. Překlad s úpravou autorky podle ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika*, edd. HEŘMANOVSKÝ, FIALA, s. 195.

*lateribus gladios et cultellos. E contra raro videmus laycum, qui in cingulo zonam non habeat ad orandum.*¹⁹³

Novou módu si s sebou přinášely královny ze svých zemí, například Beatrix Bourbonská. Po smrti své první manželky se Jan Lucemburský znovu oženil a jeho druhou ženou se stala francouzská šlechtična z boční linie Kapetovců. Petr Žitavský popisuje její korunovaci poměrně stručně. Je pravděpodobné, že samotná ceremonie nebyla tak okázalá jako při korunovaci Elišky Přemyslovny, protože král prý neměl ani korunu a královská roucha.

*Corona regni Boemie coronatur Iohanne rege sine corona et absque regalibus induviis assistente.*¹⁹⁴

Při ceremonii byli pasováni na rytíře dva urození synové a byli určeni k držení koruny (*dyadema*). V souvislosti s korunou užívá jak názvu *corona*, tak *dyademata*. Popisuje průběh korunovace Jindřicha Lucemburského a manželky bez účasti papeže i korunovaci jejich syna Jana Lucemburského.

*Duo eciam iuvenes genere nobiles per regem tunc coronandum in ipsa hora facti sunt milites baltheo cincti militari, qui ad tenendum preciosum dyadema super caput regium fuerant deputati.*¹⁹⁵

Oděv byl důležitou součástí reprezentace osoby, jejího společenského postavení, což platilo již od útlého dětství. Rodiče se snažili oblékat své děti tak, aby to odpovídalo jejich původu a roli ve společnosti, aby je nikdo nemohl pomluvit. Petr Žitavský ve svých rýmech zmiňuje otce, jenž se snažil šatit svého syna střídavě, nicméně čistě, aby unikl řečem pomlouvačů.

---

¹⁹³ Tamtéž, II, 23) (MGH SS 40, s. 477): „V oděvech je tak veliká rozličná ohyzdnost, jak veliká různost znetvořených myslí uvnitř to poroučí. Každý se počítá za šťastnějšího, kdo vymyslí nový mrav. Už jde vidět u většiny lidí krátké a úzké šaty s jakýmsi pruhem tkaniny (cípem) u lokte visícím na šaty, jenž létá kolem jak oslí uši, již se u většiny šatů spatřují. Dlouhé klobouky nahoře špičaté, různě zbarvené se nosí ve městech, více na cestách. Již vůbec nevidíme žádného tak opovrhovaného sedláka na polích orajícího, jenž by nenosil široké a podlouhlé kapuce. Nad škorněmi a střevíci, velmi úzce svírajícími lýtky i nohy, u starců a rozumných lidí často vzniká podivení a posměch. Nyní kněží nosí na hlavách malé tonzury zakryté svými vlasy, ale po boku veliké meče a dýky. Naproti tomu málokdy vidíme laika, jenž by u pásku neměl růženec k modlení.“ Překlad s úpravou autorky podle ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika*, edd. HEŘMANOVSKÝ, FIALA, s. 376–377.

¹⁹⁴ Tamtéž, III, 14 (MGH SS 40, s. 537): „Korunou království Českého korunována, král Jan bez koruny a bez královských rouch při tom stál.“

¹⁹⁵ Tamtéž, I, 109 (MGH SS 40, s. 274): „Také byli dva mladíci, rodem urození, od krále, který měl být tehdy korunován, právě v tu hodinu učiněni rytíři, byvše opásáni pásem rytířským, ti byli určeni k držení drahocennou korunu nad hlavou královou.“ Překlad s úpravou autorky podle ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika*, edd. HEŘMANOVSKÝ, FIALA, s. 228.

vestis enim plana, contexta simplice lana.

Numquam partita variove colore polita

vestivit puerum; quem vult tamen esse serenum,

*ut non sordescat et ut obloquencium ligwas in se ipso vestitum congruitate composcat.*¹⁹⁶

Oděv se dal dát do zástavy, kronika popisuje, že kromě potravin bylo možné věřitelům dát i dýku, mitru, klobouk nebo cingulum. Zajímavá je informace o hodnotě tuniky, jež se prý dala vyměnit za meč.

*quod qui duas habuit tunicas, vendidit unam et emit gladium*¹⁹⁷

Slovní zásoba Zbraslavské kroniky je především zásluhou Petra Žitavského velmi bohatá, vedle obecných pojmů pro oděv (*vestis, habitum*) užívá i konkrétní označení druhů oblečení, materiálů. V kronice se nejčastěji vyskytují materiály jako len, vlna a hedvábí, například lněné šaty či šat setkaný z vlny.

*Simplici tunica quandoque induitur et lineis vestibus sibi denegatis solis laneis contentatur. In ruptis calciis frequenter apparuit, quia pro emendacione eorundem dare nummista non habuit.*¹⁹⁸

Zmiňuje například nošení pouze pláště (*pallium*) a košile (*camisia*) k ochlazení, dále také tuniku (*tunica*), kuklu (*cugulla*), škapulír (*scapularis*), kápi (*cappa*), spodní kalhoty zvané bruchy (*femoralia*). Pro plášť používá kromě označení *pallium* i označení *mantum*, jenž se vyskytuje v souvislosti s císařskou korunovací, a *pluvial*, případně kožich (*pellicium*). Zmiňuje i názvy ženských prací, předení (*nendo*) a tkaní (*consuendo*), i řemeslníků, švec (*sutor*) a krejčí (*sartor*).

---

¹⁹⁶ Tamtéž, I, 15 (MGH SS 40, s. 36): „Neboť jen hladký šat, setkaný z prosté vlny. Nikdy však záhybů plný neb zdobený pestrostí barev odíval tohoto chlapce, jež přece chtěl čistého míti, aby se neušpinil a aby přiměřeností šatstva na sobě samém krotil jazyky pomlouvačů.“ Překlad s úpravou autorky podle ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika*, edd. HEŘMANOVSKÝ, FIALA, s. 50.

¹⁹⁷ Tamtéž, I, 91 (MGH SS 40, s. 199): „Kdo měl dvě tuniky, jednu prodal a koupil si meč“

¹⁹⁸ Tamtéž, I, 10 (MGH SS 40, s. 27): „V jednoduchou tuniku někdy se odívá a lněné šaty sobě odpiraje, pouze s ovčí vlnou se spokojuje. V roztržených střevících se často objevuje, neboť na jejich opravu neměl peníze.“

8. Závěr

Předmětem práce byla analýza vybraných středověkých latinských kronik z 12. až počátku 14. století jako pramenů pro dějiny odívání. Na začátku práce byly představeny materiály, z nichž se oděvy šily, všechny přírodního původu. Z rostlinných vláken se používal len, případně kopřiva a konopí, z živočišných vlna a luxusní hedvábí, a také různé způsoby zdobení, výšivky, barevné lemy, drahé kameny či různé našité tkanice. Samotný oděv volně navazuje na antický, postupně se v raném středověku začal od aranžování měnit na šité volné šaty, z počátku byl mužský téměř stejný jako ženský. Zatímco pánský se zkracoval, dámský zůstal dlouhý, ale oba dva se zužovaly, živůtek byl těsnější a sukně širší pomocí klínů. Tento proces začal probíhat ve vrcholném středověku.

V poslední části byly postupně rozebrány jednotlivé kroniky, jejich autorství, místo a čas vzniku a zda jsou v nich obsažené užitečné informace k této tematice, o jaké informace se jedná, a na závěr překlad vybraných pasáží do českého jazyka. Vybrané kroniky mohou sloužit jako zdroj informací pro historiky dějin odívání, protože poskytují přínosné zprávy. Všichni autoři popisují oděv povrchně obecnými pojmy, tedy že si někdo vzal šaty nebo neměl boty, v některých případech jsou uvedeny barvy a materiály, převažuje len, vlna či hedvábí. Právě barvy známe více z iluminací než z archeologických nálezů.

Přestože se tedy může zdát, že jejich autoři jsou většinou velmi obecní, i z těchto povrchnějších zmínek je možné získat bližší informace, a zároveň se na některých místech více rozepsali a dokreslují tím spolu s archeologickými nálezy a iluminacemi celkový obraz. Kronikáři, v této době všichni duchovní, si všímali výstřelků a prohřešků proti standardům či nařízením, při nichž popisují například barvy oděvů, střihy, spodní prádlo nebo o více druzích oděvů, nočních a denních, světských a církevních, atd.

Světský oděv souvisí nejen s prostředím laiků, ale i se světem duchovních. Církev provázela lidský život již od narození, první významnou událostí byl křest, který je v kronikách v souvislosti s oděvem zmíněný. Pro mnoho lidí byl údělem život v klášteře a v případě mužů na důležitých církevních postech, a právě o přijetí řeholního roucha se můžeme v dílech dočíst. Sestry se v klášteře zabývaly ručními pracemi, jak bylo zmíněno výše, které, jak z kronik víme, ovládaly i ženy například na královském dvoře. Ovládaly vyšívání, práci s drahými kameny i tkaní. Petr Žitavský dokonce píše, že to královna měla učit své dámy.

Zmiňují také dary kostelům, cizím panovníkům a poselstvům či chudým, mezi nimiž nechybí šperky a skvostné látky různých druhů, korunovace českých králů a královen i římských císařů. Nejpodrobněji se o oděvech a mravech ve své kronice rozepsal Petr Žitavský, který byl velmi dobře informovaný, díky svým stykům u dvora a svým cestám. Významná je pasáž týkající se šatů Elišky Přemyslovny, a také jeho rozhořčení nad novými rychle se šířícími mravy, jež přicházely ze zahraničí, což je velmi důležité pro rekonstrukci vývoje dějin módy.

Práce otevírá nový prostor pro znovuzpracování dějin odívání na základě literárních pramenů, poněvadž od doby, kdy tuto oblast zpracovali Čeněk Zibrt a Zikmund Winter, uplynulo již více než jedno století a byly objeveny nové prameny a učiněny nové poznatky na základě jiného bádání, například archeologické nálezy a iluminace. Zároveň by si pozornost zasloužil i překlad děl z doby Karla IV. či husitských kronik. Také pro české prostředí chybí ucelená databáze nebo ucelený slovník podobný anglickým zahraničním pracím a kompletní ucelená odborná práce, jež by shrnula všechny poznatky z výše zmíněných historických oborů.

Ediční poznámka

Při překladu kronik do češtiny vycházela autorka z latinských kritických edic, z nichž je převzat latinský text: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, ed. Bertold Bretholz, MGH, SS rer. Germ. N. S. 2, Berlin, 1923, Kanovník Vyšehradský. Ed. J. Emler. FRB II, Praha, 1874, s. 201–237, Mnich Sázavský. FRB II., ed. Josef Emler. Praha, 1874, s. 238–269, Letopis Vincenciův. FRB II., ed. Josef Emler. Praha, 1874, s. 407–460, Letopis Jarlochův. FRB II., ed. Josef Emler. Praha, 1874, s. 461–571, *Cronica Aulae regie. Die Königsaal-Chronik*. MGH SS 40, edd. Anna Pumprová und Libor Jan unter Mitarbeit von Robert Antonín, Demeter Malaťák, Libor Švanda und Zdeněk Žalud, Wiesbaden, 2022 a Výpisky z Vincencia a Gerlacha. FRB II., ed. Josef Emler. Praha, 1874, s. 270–281. Překlady byly citovány podle následujících překladů: KOSMAS, *Kronika Čechů*, edd. Marie BLÁHOVÁ, Karel HRDINA, Praha 2011, *FRB II.*, ed. Josef EMLER. Praha, 1874, Karel HRDINA, Václav Vladivoj TOMEK, Marie BLÁHOVÁ, *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974, Petr ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika Chronicon Aulae Regiae*, edd. František HEŘMANOVSKÝ, Zdeněk FIALA, Praha 1976. V některých případech byly překlady upraveny. Latinský text *Vita Caroli Magni* byl převzat z *EINHARD, Einhardi Vita Karoli Magni*, edd. Georg Heinrich PERTZ, Georg WAITZ, MGH SS rer. Germ. 25, Hannover a Lipsko 1911 a český překlad pochází z *EINHARD, ...a neuniknout budoucímu věku: Vita Caroli Magni : [život a doba Karla Velikého]*, ed. Petr DANÍŠ. Praha 1999. Pokud není uvedeno jinak, ostatní uvedené překlady latinských děl jsou vlastním dílem autorky.

Seznam použitých zkratek

BSB – Bayerische Staatsbibliothek
BM – Bibliothèque municipale
BNF – Bibliothèque nationale de France
CDB – Codex diplomaticus et epistolaris Regni bohemie
Cod. – codex
Ed. – editor
Edd – editoři
FRB – Fontes rerum bohemicarum
HAB – Herzog August Bibliothek
MGH – Monumenta Germania historica
MLM – The Morgan Library & Museum
NA – Národní archiv
NK ČR – Národní knihovna České republiky
ONB – Österreichische Nationalbibliothek

Seznam literatury

Kritické edice primárních pramenů

KOSMAS, *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, ed. Bertold BRETHOLZ, MGH, SS rer. Germ. N. S. 2, Berlin, 1923

EINHARD, *Einhardi Vita Karoli Magni*, edd. Georg Heinrich PERTZ, Georg WAITZ, MGH SS rer. Germ. 25, Hannover a Lipsko 1911

FRIEDRICH, Gustav, CDB I. č. 167, Praha 1904-1907, s. 171–172

ŽITAVSKÝ, Petr, *Cronica Aulae regie. Die Königsaal-Chronik*, edd. Anna PUMPROVÁ und Libor JAN unter Mitarbeit von Robert ANTONÍN, Demeter MALAŤÁK, Libor ŠVANDA und Zdeněk ŽALUD, MGH SS 40, Wiesbaden, 2022

Kanovník vyšehradský, Ed. Josef. EMLER. FRB II, Praha, 1874, s. 201–237

Letopis Vincenciův, FRB II., ed. Josef EMLER. Praha, 1874, s. 407–460

Letopis Jarlochův, FRB II., ed. Josef EMLER. Praha, 1874, s. 461–571

Letopisy české, ed. Josef EMLER, FRB II., Praha 1874, s. 282-303

Mnich Sázavský, FRB II., ed. Josef EMLER. Praha, 1874, s. 238–269

Příběhy krále Přemysla Otakara II., ed. Josef EMLER, FRB II., Praha 1874, s. 308-335

Příběhy krále Václava I., ed. Josef EMLER, FRB II., Praha 1874, s. 303-308

Výpisky z Vincencia a Gerlacha, FRB II., ed. Josef EMLER. Praha, 1874, s. 270–281

Vypravování o zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara II., ed. Josef EMLER, FRB II., Praha 1874, s. 335-376

Sekundární literatura

BERGER, Rupert, *Liturgický slovník*, Praha 2008

BRADÁČ, Josef, *Věda o liturgii: přednášky a texty (1970–1972)*, Část 2, Základní prvky liturgie, Olomouc: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta, 1972

BRAVERMANOVÁ, Milena, *Nová rekonstrukce pohřebního oděvu Rudolfa I. (IV.) Habsburského, zvaného Kaše*, in: *Archaeologia historica*. 2019, roč. 44, č. 1, s. 459-475.

BRAVERMANOVÁ, Milena, BŘEZINOVÁ, Helena, BUREŠ VÍCHOVÁ, Jana, *Textilie z archeologických výzkumů/Textiles from archaeological research: Památky po českých panovnicích, jejich rodinných příslušnících, světcích a církevních hodnostářích/Relics of Czech rulers, their family members, saints and Church dignitaries*, Praha 2023

BŘEZINOVÁ, Helena, *Doklady textilní výroby v 6.–12. století na území Čech, Moravy a Slovenska*, in: *Památky archaeologické* 88, 2, 1997 s. 124–184. (ročník 88, číslo 2, rok 1997)

- BŘEZINOVÁ, Helena, *Textilní výroba v českých zemích ve 13.-15. století: poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů*, Praha 2007
- CROWFOOT, Elisabeth, *Textiles and Clothing, C.1150-1450*, Londýn 2006
- EINHARD, ...*a neuniknout budoucímu věku: Vita Caroli Magni : [život a doba Karla Velikého]*, ed. Petr DANIŠ. Praha 1999
- HRDINA, Karel, TOMEK, Václav Vladivoj, BLÁHOVÁ, Marie, *Pokračovatelé Kosmovi*, Svoboda 1974
- KANIA, Katrin, *Kleidung im Mittelalter. Materialien-Konstruktion-Nähtechnik. Ein Handbuch*, Kolín, Výmar a Vídeň 2010
- KEUPP, Jan, *Mode im Mittelalter*, Darmstadt 2011
- KOPEČEK, Pavel, *liturgický oděv – významný teologický symbol a jeho historie*, in: *Textil v muzeu*, prosinec, 2015, s. 3-13
- KORBELÁŘOVÁ, Irena, ZEŽULLA, Michal (edd), *S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři*, Ostrava 2018
- KOSMAS, *Kronika Čechů*, edd. BLÁHOVÁ, Marie, HRDINA, Karel, Praha 2011
- KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání: Středověk*, Praha 2005
- MARTINEK, Radek, *Mezi askézí a pohoršením: oděv nižšího duchovenstva ve vrcholném středověku (1250-1415)*, in: *Oděv a textil v životě člověka doby lucemburské: sborník příspěvků ze specializované konference, uspořádané Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze 6. října 2016*, Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech, 2017 s. 91-107
- MODRÁKOVÁ, Renáta, *Čas odložil svůj šat*, Praha 2008
- NECHUTOVÁ, Jana, *Latinská literatura do roku 1400*, Praha 2000
- NIERMEYER, Jan Frederik, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden 1954
- OTTO, Jan, *Ottův slovník naučný*, Praha, 1898, svazek 5
- REITINGER, Lukáš, *Psal tzv. Kanovník vyšehradský opravdu na Vyšehradě?: první Kosmův pokračovatel v kontextu dějepisectví přemyslovského věku*, in: *Český časopis historický = The Czech Historical Review*, Praha: Historický ústav AV ČR Roč. 113, č. 3 (2015), s. 635-668
- SAWICKI, Jakub, *Dress Accessories from Prague, c. 1200 – c. 1800*, Archeologický ústav AV ČR 2022
- SCOTT, Margaret, *Kleidung und Mode im Mittelalter*, Darmstadt 2009

ŠLANCAROVÁ, Věra, *Šperky (Jewellery)*. In: Aleš HOCH (ed.) *Zmizelá Třebíč. Výpověď archeologie k dějinám města*. Třebíč, 170-183

ZIBRT, Čeněk, *Dějiny kroje v Zemích českých: Od dob nejstarších až po války husitské*, Praha, 1892

ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika Chronicon Aulae Regiae*, ed. František HEŘMANOVSKÝ, Zdeněk FIALA, Praha 1976

Elektronické zdroje

Wolfram von Eschenbach, Bibliotheka Augustana. Dostupné online: https://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Chronologie/13Jh/Wolfram/wol_intr.html (10.3.2024).

Elektronické databáze

Bayerische Staatsbibliothek, dostupné online: <https://www.bsb-muenchen.de/>

Bibliothèque municipale, dostupné online: <https://www.bm-lyon.fr/>

Bibliothèque nationale de France, dostupné online: <https://www.bnf.fr/fr>

Herzog August Bibliothek, dostupné online: <https://www.hab.de/>

Kunsthistorisches Museum Wien, dostupné online: <https://www.khm.at/>

Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum, dostupné online: <http://lb.ics.cas.cz/#cs>

ΛΟΓΕΙΟΝ, dostupné online: <https://logeion.uchicago.edu>

Manuscriptorium, dostupné online: <https://www.manuscriptorium.com/>

Medieval Cloth and Clothing Lexis, dostupné online: <http://lexisproject.arts.manchester.ac.uk/index.html>

Monasterium, dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/home>

Österreichische Nationalbibliothek, dostupné online: <https://www.onb.ac.at>

The Morgan Library & Museum, dostupné online: <https://www.themorgan.org>

Seznam příloh

Příloha 1: Ženy v blicadech na rekonstrukci iluminace z rukopisu Hortus deliciarum

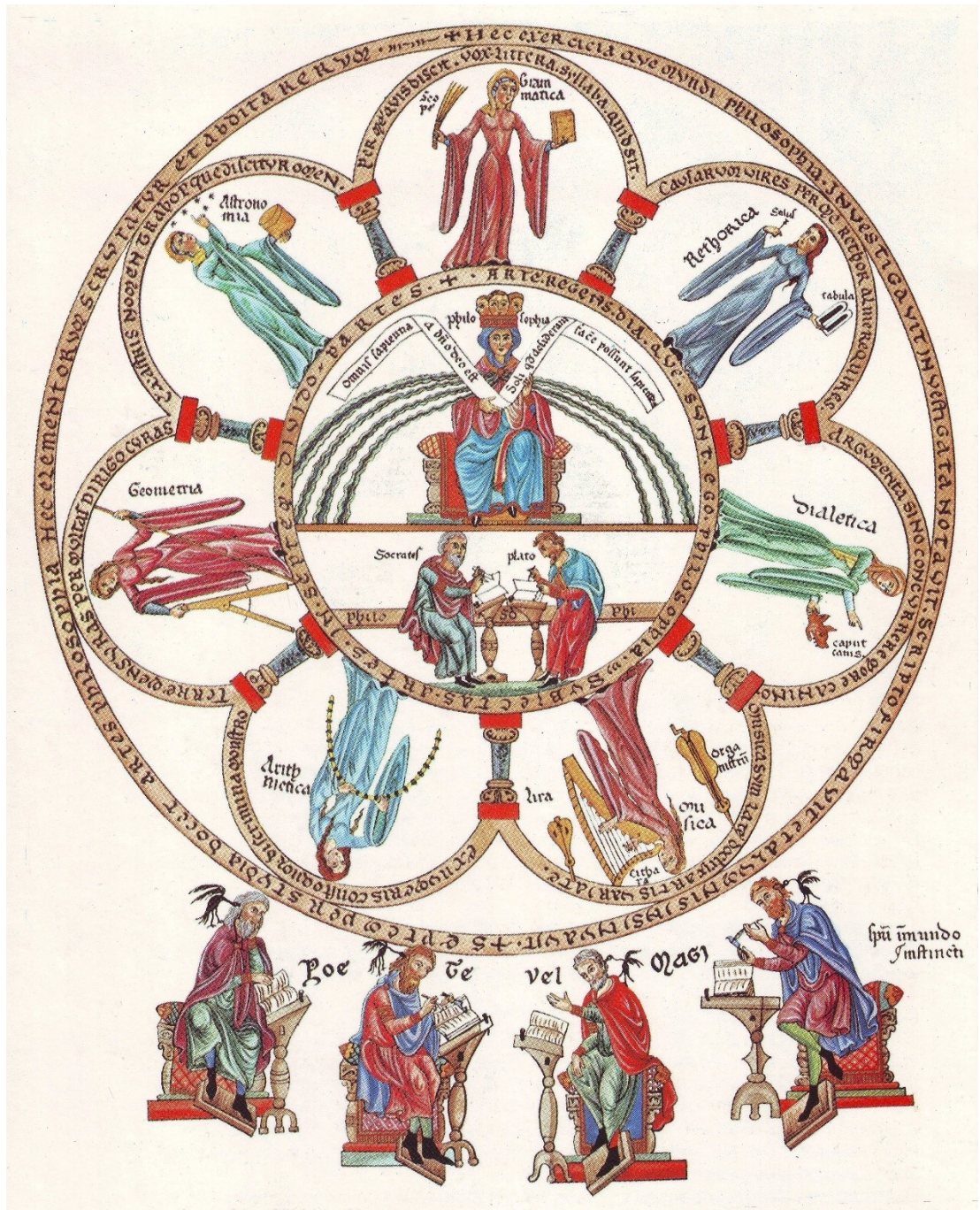
Příloha 2: Plastika Uty, markraběnky míšeňské, v katedrále v Norimberku

Příloha 3: Slovníček pojmů z oblasti odívání

Přílohy

Příloha 1: Ženy v b্লাuides na rekonstrukci iluminace z rukopisu Hortus deliciarum

Dostupné z: <https://onartandaesthetics.com/2017/02/23/hortus-deliciarum/> (8. 4. 2024)

Příloha 2: Plastika Uty, markraběnky míšeňské, v katedrále v Norimberku

Dostupné z: <https://universes.art/en/specials/naumburg-cathedral/uta-of-naumburg> (8. 4. 2024)

Příloha 3: Slovníček pojmů z oblasti odívání

A

alba, ae, f. – bílé plátěné bohoslužebné roucho s délkou ke kotníkům, vznikla z antické tuniky, název alba dostala podle své barvy, nicméně ve východní liturgii může být i barevná

amictus, us, m. – oblékání, odívání, šacení, oblek, oděv, šat, roucho; rouška, závoj

annulus, anulus, i, m. – prsten

apparamentum, i, n. – liturgické odznaky, výbava, náčiní

apparatus, us, m. – zařízení pro oltář, nákladná nádherná úprava

armilla, ae, f. – náramek

B

baculum, i, n.; -lus, i, m. – hůl, berla, specificky odznak biskupské či opatské hodnosti, nejprve byla berla v rukou mnichů, jako připomínka Eliášovy hole a zároveň jako příznání ke kříži. Opatská berla je doložena nejprve ve Španělsku v 7. století a předával ji metropolita jako znamení jurisdikce, biskupská berla je doložena v 9. století. V liturgii se používala nejprve při žehnání kostela. Papežská berla se předávala při vstupu do Lateránu a není zakončena zakřivením, nýbrž křížem.

baldakinus, i, m – baldachýn, drahocenná tkanina protkávaná zlatem původem z Baldaku (Bagdádu), později přístřešek nad uctívanými místy

barba, ae, f. – vousy na bradě nebo na horním rtu

braca, ae, f. – spodní kalhoty, bruchy, česky též hace, oblékaly se pod nohavice, je možné, že u chudých sloužily jako jediný oděv (spolu s košilí)

byssus, i, f. i byssum, -i, n – druh tkaniny z jemného bílého lnu, batist, kment

C

calceatus, calciatus, a, um – obutý

calceolus, i, m. -> calceus, i, m. – bota, která kryla celou nohu

calciamentum; calceamentum, i, n. – obuv

caliga, ae, f. – škorňe, (šněrovací) střevíc

camisia, ae, f. – spodní košile, vyvinula se na počátku 11. století z tuniky, přes ni se oblékalo svrchní roucho, do češtiny také lze přeložit jako rubáš

cappa, ae, f. – kápě (pokrývka hlavy), z tohoto pojmenování mohlo vzniknout slovo čepice

caputium, ii, n. – kapuce, kukla (pokrývka zahalující hlavu)
casula, ae, f. (casucula, ae, f.) – svrchní mešní kněžské roucho, někdy jde o synonymum ke slovu *camisia*, právě z pojmu *casula* se vyvinulo zkomolením slovo košile
ceptrum (viz *sceptrum*)
cilicium, ii, n. – vlněná pokrývka ze srsti kilických koz; žíněné nebo vlněné hrubé roucho (kajícíků)
cingulum, i, n. – pásek, v liturgii má podobu bílé šňůry (případně podle aktuální liturgické barvy)
circulus, i, m. – kroužek, obruč, točenice, prsten
clenodium, -i, n. (clin-, clyn) – drahocenná věc, klenot
coccinus, a, um; coccinum, i, n. – zbarvený červcem, nachový, šarlatový, červený; nachová, červená, purpurová stužka
consuo, ere, sui, satum – sešívát
contexo, ere, xui, xtum – setkat, splétat
corona, ae, f. – věnec, královský vínek, koruna, čelenka
corrigia, ae, f. – kožený řemínek
coturnus, cothurnus, i, m. – dřevěný střevíc
crinis, is, m. – vlasy
cuculla, ae, f (cugu-, -ula, gugula) – pokrývka hlavy, kukla
culcita, ae, f. – poduška, polštář
cultellus, i, m. – nožík, nožiček, dýka
cultus, us, m. – oděv
cyclas, adis, f. – drahocenný šat, určený pro významné události

D

dalmatica, ae, f. – dalmatika (hedvábné svrchní liturgické roucho s rukávy), též *tunicella*, původně pocházela nejspíš z Dalmácie (*tunica dalmatica*), odkud ji ve 3. století převzali křesťané. Byla z bílého plátna či bílé vlny a zdobena dvěma svislými červenými pruhy. Od 4. století se stává slavnostním oděvem papežů a v 9. století se prosadila jako sváteční čestný liturgický oděv. Od 12. století má různé barvy. Nenosila se během smutečních a kajících dnů.

decus, oris, n. – ozdoba, okrasa

deduco, ere, dixi, ductum – svádět, svlékat, odvádět, odvracet

diadema, ae, f., diadema, atis, n. (dyadema) – královská koruna

discalciatus, discalceatus, a, um – bez obuvi, bosý

discingo, ere, cinxi, cinctum – odepnout pás, rozpásat, uvolnit

E

examitum, i, n. – samet, aksamit

F

femoralia, ae, f. – spodní kalhoty, bruchy (bracae), česky též hace

filum, i, n. – nit, nitka, vlákno; tkanice, stuha, vlněná páska kolem čepice kněžské (tkanina)

fullo, onis, m. – valchář

G

gemma, ae, f. – perla (drahý kámen)

H

habitus, us, m. – šat, kroj, oděv

Ch

chirotheca (ci-, cyr-, cyrote-, cirot), ae, f. – rukavice

chlamys, -ydis et clamis, -idis, f. – krátký plášť sepnutý na rameni

I

inauris, is, f. – náušnice

inconsutilis, e – nesešitý

indumentum, i, n. – oděv, roucho, oblek, obal

induviae, arum, f. – oblečení

infula, ae, f. – vínek, (stužka, páska) z bílé látky vlněné, kolem čela ovazovaný, jehož oba konce na spáncích visely dolů, nosili je kněží a vestálky, prosebníci i zvířata obětní; čestný odznak, ozdoba

insigne, is, n. – odznak moci nebo důstojnosti, biskupské insigne se označují souhrnně pontifikálie

L

lana, ae, f. – ovčí vlna

laneus, a, um – vlněný

lanificus, i, m. – zpracovávající vlnu

lappa, ae, f. – visící část oděvu

larva, ae, f. – škraboška, obličejová maska

lectisternium, ii, n. – lůžkoviny

linea, ae, f. – lněná nit, lněná šňůrka,

linteamen, inis, n. – lněný, lněné plátno

M

mantellum, i, n. i mantle, is, n. – ubrousek, ve středověké latině se lze setkat i s významem svrchního oděvu, tzv. manteleta, tedy plášť sahající ke kolenům bez rukávů

mantica, ae, f. – tlumok, vak

mantum, i, n. et mantus, -us, f. – krátký plášť

margarita, ae, f. – perla

mastigia, ae, f. – řemínek

menda, ae, f. – ozdobný pruh tkaniny připevněný k rukávu na rameni nebo na loktu, tzn. pachy

mitra, ae, f. – mitra, vyvinula se pravděpodobně z kapuce, jež původně patřila k ornátu v Římské říši. Nejprve je doložena u papeže, od poloviny 11. století ji papež dával dalším biskupům, kardinálům a opatům. Až do 12. století to byla kuželovitá helma se dvěma cípy, z nichž se vyvinuly stuhy dodnes splývající na ramena, potom se prohnula a přidal se proužek zepředu dozadu a následným vývojem se pootočením dostaly na boky. Dnes se užívá jen jeden druh mitry a vrací se ke své původní výšce, která se v době baroka zvětšovala.

monile, is, n. – řetěz na krk, náhrdelník

mundus, a, um – čistý, výpravný, vkusný, vybraný (úprava oděvu)

mundus, i, m. – úprava (oděvu)

mutatorium, i, n. – šaty určené ke změně, k oblečení ve svátek, sváteční oděv

N

neo, nere, evi, etum – příst, protkávat, vyšívát

nudus, a, um – nahý, obnažený, neoděný, nepokrytý

O

ocrea, ae, f. – holínka, holenice

orarium, ii, n. – církevní roucho, kousek látky („ubrousek“)

ornamentum, i, n. – výstroj, šperk, skvost, výzdoba

ornatus, a, um – vystrojený, vypravený, vyzbrojený

ornatus, us, m. – výstroj, výprava, výzdoba, ornát (bohoslužebné roucho), ozdoba
ostrum, i, n. – nachová barva, nach, purpur; látka nachové barvy

P

palla, ae, f. – obecně nádherné drahé roucho či látka

pallium, ii, n. – plášť, pallium imperiale byl odznak císaře

pannus, i, m. – kus látky, cár, hadr; sukno

pellicius/pelliceus, a, um – kožený, kožich

pellicula, ae, f. – kůžička

pellis, is, f. – kůže, kožešina

peplum/peplus, i, n./m. – rouška, zavinutí hlavy vdané ženy

pera, ae, f. – brašna, mošna

pictus, a, um – malovaný (vyšíváný)

pileus, pilleus, i, m. – klobouk, mohl být z plsti či slámy, mohl být doplněn kožešinou či stuhou

pluviale – církevní širší půlkruhový plášť sepnutý sponou, označován též jako chórový plášť, nosil se při slavných nešporách v liturgických barvách. Původně měl kapuci, později se přeměnila jen na ozdobný štítek. Vyvinul se z pláště, který nosili mniši do průvodu a na chór. Nosí ho necelebrující kněz.

pomum, i, n. – ovocný strom, ovocný plod, ovoce, jablko

praetexo, ere, texui, textum – vytkávat obrubu, lemovat

purpura, ae, f. – purpur, nach, nachová látka

S

saccus, i, m. – pytel, vak, měch

sandalium, ii, n. – sandály, vázané boty

sartor, oris, m. – krejčí, látač

scapular, is, m. – škapulíř, z latisnkého slova scapula – lopatka, původně to označovalo pruh látky, jež splýval přes prsa a lopatky dolů jako zástěra

sceptrum, i, n. vladařské žezlo, berla

sericum, i, n. – hedvábná látka

sertum, i, n. etserta, ae, f. – věnec

sindon, onis, f. (syndon, sendal, cendal) – jemná lněná látka, později označení pro polohedvábnou látku

sotulares, ium, m. – střevíc, obuv

suber, eris, n. – dub korkový (lýči)

sudarium, ii, n. – potní šátek, kapesník, kus látky na otření potu

superpellicus – superpellice, též chórová rocheta, bílé spodní liturgické roucho nestažené v pase se širokými rukávy s délkou ke kolenům. Vyvinula se v 11. století severně od Alp z alby jako oděv přes zimní kožešinový oděv. Od 14. století se stala náhražkou alby při udílení svátostí a od 15. století se zkracovala.

sutor, oris, m. – švec

T

tegumentum/tegimentum, inis, n. – přikrývka, odění, ochranná zbroj, kůže

texo, ere, texui, textum – tkát, plést, splétat (původně tesat, stavět)

textor, oris, m. – tkadlec

textum, i, n./textus, us, m. – tkanina, tkané roucho; tkaní, pletení, splétání, spojování

thalitarium (thalaris, talaris) – dlouhý oděv sahající až ke kotníkům

tinea, ae, f. – mol

tonsura, ae, f. – stříhání, ostříhání po kněžsku

tonsure, are, avi, atum – po mnišsku ostříhat

torquis (torques), is, n. – řetěz, náhrdelník

tunica, ae, f. – tunika, postupně se z ní stal spodní a vrchní oděv, zřejmě během 11. století, a spodní košile se zúžila, horní zůstala volnější a měla širší rukávy

V

velamen, inis, n. – přikrývka, pokrývka, rouška; roucho, oděv, šat z vlny

velum, i n. – plachta, záclona, závoj

vestimentum, i, n. – šat, oděv, roucho

vestio, ire, ivi, itum – oblékat, odívat, šatit

vestis, is, f. – oblečení

vestis, is, f. – oděv, oblek, šaty, šat, roucho (tkanina, látka, přikrývka, pokrývka, koberec, tkanina, šátek)

vestitus, us, m. – oděv, oblečení, šaty

virga, ae, f. – hůl, odznak úřadu

Z

zona, ae, f. – pás, opasek, pásek